
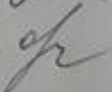

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
Кафедра права і соціальної роботи

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ

Кваліфікаційна робота здобувача
освітнього ступеня «магістр»
(бакалавр, магістр)
спеціальності 231 Соціальна робота
(шифр і назва спеціальності (спеціалізації, предметної спеціальності))
освітньої програми Соціальна робота.
Соціальна педагогіка
(назва освітньої програми)

Шатських Олександр Олександрівни
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

Керівник к. пед. н., доцент Замашкіна О.Д.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Рецензент канд. пед. наук Звєкова В.К.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Робота допущена до захисту
на засіданні кафедри права і соціальної роботи

протокол № 7 від «08»

січня 2024 р.

Завідувач кафедри права і соціальної роботи

Метіль А.С.

(прізвище, ініціали)

Робота пройшла публічний
захист на відкритому
засіданні ЕК

« » 20 р.

Оцінка

(за стобальною шкалою)

(за традиційною шкалою)

Голова ЕК

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Анотація до магістерської роботи

на тему:

Соціально-педагогічний супровід прийомних сімей

У магістерській роботі розкрита актуальна проблема сьогодення - соціально-педагогічний супровід прийомних сімей.

Об'єкт дослідження – прийомні сім'ї

Предмет дослідження – соціально-педагогічний супровід з досвіду роботи служби у справах дітей Болградської міської ради.

Мета дослідження - розробка експериментальної моделі соціально-педагогічного супроводу як інноваційного підходу до вирішення проблем прийомних сімей з врахуванням досвіду роботи служби у справах дітей Болградської міської ради.

У *першому розділі* проаналізовано теоретико-методологічні аспекти визначення терміну «прийомна сім'я» та особливості її соціально-педагогічного супроводу, а саме: наукові підходи до осмислення терміну «прийомна сім'я», визначено форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, проаналізовано специфіку соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей в Україні.

У *другому розділі* розглянуто технології соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей: обґрунтовано напрями, форми та методи соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей та проаналізовано зарубіжний досвід соціально-педагогічної діяльності з прийомними сім'ями.

У *третьому розділі* описано проведене експериментальне дослідження впровадження інноваційних підходів у процесі соціально-педагогічного супроводу прийомних дітей на досвіді роботи служби у справах дітей Болградської міської ради і підтверджено гіпотезу про те, що застосування запропонованої моделі соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей призведе до позитивної динаміки їх діяльності.

Ключові слова: прийомні сім'ї; діти-сироти; діти, позбавлені батьківського піклування; служба у справах дітей, інноваційний підхід; соціально-педагогічний супровід.

Abstract for the master's thesis

on the topic:

Social and pedagogical support of foster families

In the master's thesis, an actual problem of today is revealed - socio-pedagogical support of foster families.

The object of research is foster families

The subject of the study is socio-pedagogical support based on the experience of the children's service of the Bolgrad City Council.

The purpose of the study is to develop an experimental model of socio-pedagogical support as an innovative approach to solving the problems of foster families, taking into account the experience of the children's service of the Bolgrad City Council.

In the first chapter, the theoretical and methodological aspects of the definition of the term «foster family» and the peculiarities of its socio-pedagogical support are analyzed, namely: scientific approaches to the understanding of the term «foster family», the forms of raising orphans and children deprived of parental care are determined care, analyzed the specifics of social and pedagogical support of foster families in Ukraine.

In the second chapter, the technologies of socio-pedagogical support of foster families are considered: directions, forms and methods of socio-pedagogical support of foster families are substantiated and foreign experience of socio-pedagogical activities with foster families is analyzed.

The third chapter describes the conducted experimental study of the implementation of innovative approaches in the process of social and pedagogical support of foster children based on the experience of the children's service of the Bolgrad City Council and confirms the hypothesis that the use of the proposed

model of social support for foster families will lead to positive dynamics of their activities.

Keywords: foster families; orphans; children deprived of parental care; service for children, innovative approach; socio-pedagogical support.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «ПРИЙОМНА СІМ'Я» ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ	13
1.1. Наукові підходи до осмислення терміну «прийомна сім'я»	13
1.2. Форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	24
1.3. Специфіка соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей в Україні	33
Висновки до розділу 1	42
РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ	43
2.1. Напрями соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей	43
2.2. Форми і методи соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей.	50
2.3. Зарубіжний досвід соціально-педагогічної діяльності з прийомними сім'ями	51
Висновки до розділу 2	60
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ (на досвід роботи Служби у справах дітей Болградської міської ради) ...	61
3.1. Аналіз дослідження позитивної динаміки з впровадження інноваційних підходів до соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей	61
3.2. Кількісний і якісний аналіз результатів експериментальної роботи	74
Висновки до розділу 3	83
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	90
ДОДАТКИ	95

ВСТУП

Актуальність дослідження. Соціально-економічна ситуація, що склалася в сучасній Україні, характеризується складними змінами у всіх сферах життя. Особливо серйозно вона відбилася на становищі сучасної родини, що призвело до її нестійкості, зростання розлучень, нестабільності дитячо-батьківських відносин, зниження ролі ряду функцій, зокрема, таких, як: репродуктивна, соціалізуюча, первинного соціального контролю, духовного спілкування та ін. Все це зумовило поширення бездоглядності, безпритульності, сирітства серед неповнолітніх.

Окрім того, сучасні сироти – це головним чином діти, які залишилися без піклування при живих батьках, або діти, які втратили батьків під час війни (трагічні реалії українського сьогодення). Історично таких дітей, передавали в державні установи для виховання і подальшої інтеграції в життя суспільства. Однак з часом інституційна форма їх захисту довела свою неефективність і з точки зору успішності їх соціалізації, і з позиції витратності на утримання, тому ще з другої половини 90-х років минулого століття в нашій країні з метою профілактики у даній категорії дітей на небезпеку віктимізації складається тенденція до деінституалізації. Остання обставина означає зміну системи цінностей і переконань в сфері життєустрою дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків та орієнтує на нові принципи роботи з ними, провідним серед яких стає визнання пріоритету виховання в сім'ї.

Інтенсифікація процесу передачі дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків у прийомні сім'ї з боку державних, регіональних та міських властей, при психолого-педагогічній невідповідності батьків, їх соціальній незрілості, несформованості громадської думки, відсутності фахівців дає і протилежний ефект: росте число відмов від прийомних дітей і, відповідно, їх повернення до інтернатних закладів, збільшується кількість

фактів сімейного насильства над такими дітьми, залишаються невирішеними питання взаємовідносин батьків і дітей, після досягнення останніми повноліття. Все це вимагає комплексного, виваженого аналізу ситуації, що склалася, виявлення тенденцій, що намітилися, пошуку шляхів мінімізації проблем, пов'язаних із соціальною адаптацією, інтеграцією в суспільство такої дитини. Особливе значення в цьому зв'язку набуває розробка моделі соціального супроводу прийомних сімей, в процесі реалізації якої сім'я стане суб'єктом впливу на дитину, прийнятої з державного інтернатного закладу.

Ступінь наукової розробленості проблеми дослідження. Аналіз зарубіжного і вітчизняного історичного досвіду соціальної допомоги дітям, які залишилися без піклування батьків (С. Харченко), свідчить, що з усіх форм життєустрою таких дітей найбільшу ефективність дає виховання в прийомних сім'ях, оскільки йому притаманні безперервність, тривалість, стійкість, можливість забезпечення індивідуального підходу, безпеки, захищеності дитини, задоволення потреб у більш тісних емоційних відносинах, прихильності, любові, уваги.

Аналіз соціологічної, психолого-педагогічної, юридичної літератури і досліджень дозволяє зробити висновок про те, що вивчення різних аспектів соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей присвячено роботи зарубіжних і вітчизняних авторів (А. Капська, О. Безпалько, Р. Вайнола, О. Вакуленко та ін.), в яких підкреслюється роль сім'ї в соціалізації дітей на всіх етапах їх вікового розвитку, розкриваються форми і методи сімейного виховання, що забезпечують їх повноцінне соціальне становлення, успішну адаптацію в системі соціальних відносин. У працях вітчизняних і зарубіжних вчених підіймається проблема забезпечення соціального захисту дітей-сиріт та дітей ПБП. Плідно працюють в цьому напрямку такі відомі науковці, як: А. Капська, Н. Комарова, С. Мерещякова, І. Пеша та інші; відомі роботи вітчизняних теоретиків та практиків сфери захисту дитинства Л. Артюшкіної,

Г. Бевз, Л. Волинець, О. Карпенко О. Безпалько, Р. Вайноли, О. Вакуленко, в яких розкриті питання щодо різних форм сімейного виховання.

Проте залишаються малодослідженими питання соціального супроводу таких сімей, ролі соціального педагога, соціальних служб у даному аспекті, що й зумовило вибір теми магістерської роботи: «Соціально-педагогічний супровід прийомних сімей».

Об'єкт дослідження: прийомна сім'я.

Предмет дослідження: соціально-педагогічний супровід з досвіду роботи служби у справах дітей Болградської міської ради.

Мета дослідження – розробка експериментальної моделі соціально-педагогічного супроводу як інноваційного підходу до вирішення проблем прийомних сімей з врахуванням досвіду роботи служби у справах дітей Болградської міської ради.

Гіпотеза дослідження: застосування запропонованої моделі соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей призведе до позитивної динаміки їх діяльності.

Відповідно до мети, об'єкту та предмету дослідження визначені його **завдання:**

- розглянути наукові підходи до осмислення терміну «прийомна сім'я»;
- з'ясувати форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- визначити специфіку соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей в Україні;
- розглянути технології соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей: напрями, форми та методи
- проаналізовано зарубіжний досвід соціально-педагогічної діяльності з прийомними сім'ями;

- здійснити експериментальне дослідження впровадження інноваційних підходів у процесі соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей на досвіді роботи служби у справах дітей Болградської міської ради;

- провести кількісний та якісний аналіз дослідження позитивної динаміки з впровадження моделі соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали праці провідних українських та зарубіжних науковців Г. Бевз, О. Безпалько, А. Капської, Р. Вайноли, О. Вакуленко, Н. Комарова, С. Мерецякова, І. Пеша, С. Харченкота і ін.

Значний інтерес для нас становили наукові праці з об'єкту та предмету дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених М. Безік, О. Берези, І. Зверєвої, А. Капської, О. Безпалько, Р. Вайноли, О. Вакуленко, Т. Лях, Т. Семигіної та ін.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих один одного методів дослідження:

- теоретичні – синтез та аналіз понятійно-термінологічної системи та спеціальної наукової літератури з метою теоретичного вивчення проблеми соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей;

- емпіричні - діагностичні (спостереження, анкетування), перевірка ефективності розробленої моделі соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей;

- статистичні - обробка (кількісна, якісна) даних, використовуючи методи математичної статистики для порівняння та підтвердження отриманих результати дослідження.

Теоретичне значення магістерського дослідження: обґрунтовано модель соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей (на досвіді роботи служби у справах дітей Болградської міської ради).

Емпіричну базу дослідження склали: результати теоретичного аналізу спеціальної літератури з педагогіки, психології, соціальної роботи; результати аналізу законодавчих актів, що регулюють роботу державних органів опіки та піклування, органів, що мають відношення до соціального захисту сімей опікунів та піклувальників; матеріали державної статистики. У рамках дослідження використовувалися результати вторинного аналізу сучасних соціологічних досліджень з проблем сім'ї опікунів та піклувальників, документів і звітів служби у справах дітей Болградської міської ради, присвячених проблемам соціального супроводу сімей опікунів та піклувальників.

Практична значущість дослідження полягає в розгляді теоретичних основ вивчення соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, аналізі досвіду служби у справах дітей Болградської міської ради по здійсненню даного виду діяльності, проведенні діагностики проблем соціально-педагогічного супроводу сім'ї опікунів та піклувальників та розробці програми соціально-педагогічного супроводу сімей, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Результати дослідження будуть корисні для працівників соціальної сфери, установи соціального захисту населення, педагогів.

Джерельна база дослідження складається з наукових публікацій, матеріалів преси, статистичних збірників, досвіду вчених, Internet ресурсів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження оприлюднені на: VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Науковий пошук студентів XXI ст.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук» з нагоди Всесвітнього дня науки (17 листопада 2022 р.); IV Міжнародна студентська наукова конференція «Теоретичне та практичне застосування результатів сучасної науки», м.

Одеса, 7 квітня, 2023 рік/ ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2023.

Основні положення дослідження висвітлено у публікаціях:

1. Форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Науковий пошук студентів XXI ст.: актуальні питання гуманітарних та соціально-економічних наук. Вип. 8. За матеріалами VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Науковий пошук студентів XXI ст.: сучасні проблеми та тенденції розвитку гуманітарних і соціально-економічних наук» (17 листопада 2022 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ, 2022. 284 с., С. 273 – 276.

2. Напрями соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей. Теоретичне та практичне застосування результатів сучасної науки: матеріали IV Міжнародної студентської наукової конференції, м. Одеса, 7 квітня, 2023 рік/ Оо «Молодіжна наукова ліга». Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2023. 220 с. С. 46-49.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проходила на базі служби у справах дітей Болградської міської ради Одеської області протягом 2022-2023 рр. Респонденти - 38 осіб - членів сім'ї, 18 осіб - фахівців служби у справах дітей Болградської міської ради.

Структура випускної кваліфікаційної роботи відповідає логіці дослідження і включає в себе вступ, три розділи, висновки за розділами, загальні висновки, список використаних джерел (62 позиції) та додатки; містить 1 схему, 1 таблицю, 10 гістограм. Загальний обсяг роботи 105 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «ПРИЙОМНА СІМ'Я» ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

1.1. Наукові підходи до осмислення терміну «прийомна сім'я»

На сьогоднішній день сирітство в Україні залишається актуальною проблемою в системі дитинства, наголошуючи на її невідкладному характері. На сьогоднішній час в Україні в умовах воєнного часу постає проблема утримання та виховання дітей, які перебувають у складних та дискомфортних умовах. По-перше це стосується дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Востаннє десятиріччя в нашій державі кількість дітей-сиріт та дітей ПБП, збільшилась вдвічі. Більшість цих дітей влаштовані до інтернатів. Діти інтернатних закладів відрізняються від дітей, які виховуються в сім'ї: розвитком інтелекту, станом здоров'я, це підтверджено психологічними дослідженнями таких вчених як : І.М. Дубровіна, М.І. Лисіна, А.М. Прихожанта інших. Багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених турбує проблема забезпечення соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Плідно працюють в цьому напрямку такі відомі науковці, як : А.Й. Капська, Н.М. Комарова, С.І. Мещерякова, І.В. Пеша та інші. В роботах українських теоретиків та практиків сфери захисту дитинства: Л. Артюшкіної, Г.М. Бевз, Л.С. Волинець, О.Г. Карпенко розкриті питання, які стосуються форм сімейного виховання.

Основні причини, які вплинули на зміну соціальних державних пріоритетів щодо захисту прав дітей-сиріт та дітей, ПБП:

- стрімке зростання кількості дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують влаштування;

- формування соціальної політики, що передбачає орієнтацію соціальних інститутів на врахування індивідуальних запитів та потреб особистості;

- неспроможність держави забезпечити соціалізацію вихованців з урахуванням потреб розвитку суспільства.

Більшість дітей, які опиняються в такій ситуації, проживають у спеціалізованих установах, таких як інтернати, будинки дитини, дитячі будинки, соціальні притулки, соціально-реабілітаційні центри. У цих установах жорстко регламентується розпорядок дня дитини, організовується її діяльність, а також обмежуються контакти з дорослими та однолітками. Виховання дитини поза сім'єю має серйозні наслідки, які впливають на її особистість, психічні та соціальні якості. Недостатня розвинутість цих якостей стає причиною невідповідності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до життя в суспільстві.

За визначенням О. Берези: «Прийомна (фостерна) сім'я є одним із альтернативних способів виховання дітей-сиріт. Прийомні батьки беруть на виховання від 1 до 4 дітей у своєму житлі та забезпечують їм опіку до 18 років або до закінчення навчання в закладах вищої освіти, технікумах і т.д. Відповідно українському законодавству, прийомна сім'я є одним з варіантів сімейного влаштування для сиріт, разом з, опікуном/піклуванням, усиновленням та дитячими будинками сімейного типу»(Береза, 2005, с. 43).

А. Й. Капська зазначає: «Прийомна сім'я є різновидом професійного втручання, яке відрізняється процесним характером підтримки клієнтської групи, яка перебуває у «природних» умовах життєдіяльності. У педагогічних технологіях важливий поділ двох типів втручань, що використовують різні типи педагогічного ресурсу: короткостроковий цілеспрямований педагогічний вплив, що є способом вирішення конкретної проблеми, і тривала супервізія клієнтської групи в структурах повсякденності з метою

підтримки, у своїй профіль підтримки визначено лише загалом»(Капська, 2001, с. 34).

Станом на березень 2022 року в Україні існувало 5856 прийомних сімей, які виховували 9819 дітей. З огляду на воєнний конфлікт, точні дані на початок 2023 року відсутні, проте очікується значне збільшення кількості таких сімей. Часто поняття прийомної сім'ї помиляють з родиною, в якій живуть усиновлені діти або діти, які знаходяться під опікою. Однак, насправді, це різні форми сімейного усадкування.

Нижче наведено основні особливості прийомних сімей:

- дитина, яка знаходиться в прийомній сім'ї зберігає статус дитини-сироти та користується пільгами (на відміну від усиновленої дитини);
- дитина перебуває в прийомній сім'ї до досягнення 18-річного віку або до закінчення навчання в закладах вищої освіти.
- прийомні батьки та батьки-вихователі ДБСТ щомісячно отримують від держави винагороду у розмірі 35% від нарахувань на утримання прийомних дітей. Однак, ця винагорода не повинна бути більшою за 1,5 прожиткових мінімумів для ПС та 5 прожиткових мінімумів для ДБСТ;
- перед створенням прийомної сім'ї прийомним батькам та батькам-вихователям дитячих будинків сімейного типу необхідно пройти обов'язкову підготовку. Також, протягом перебування дітей у прийомній сім'ї, батьки регулярно проходять обов'язкові тренінги, організовані центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.
- прийомна сім'я протягом свого існування супроводжується фахівцями із соціальної роботи, які допомагають вирішувати всі труднощі;
- відсутня «таємниця усиновлення», прийомні діти можуть вільно спілкуватися зі своїми біологічними батьками, якщо це не завдає шкоди;
- у разі якщо буде поновлено батьківських прав біологічних батьків, діти можуть бути вилучені з прийомної сім'ї або ДБСТ(Мигович, 2007, с. 44).

Прийомній (патронатній) сім'ї приділяється більше уваги з боку держави, вона регулярно зустрічається з фахівцями із соціальної роботи або спеціалістами служби у справах дітей, працює за наміченим планом вирішення проблем дитини, отримує консультації соціального працівника. Прийомна сім'я укладає договір з державними органами про взаємні зобов'язання.

Дитина може бути усиновлена з прийомної сім'ї без згоди усиновителів. Прийомна сім'я розглядається як тимчасова форма влаштування дітей. Опікун має право зняти дитину з обліку усиновлюваних.

Законодавча база. Висвітлюються питання покращення становища дітей та сімей, особливо сімей, які перебувають у складній життєвій ситуації, визначення найбільш ефективних шляхів досягнення благополуччя дитини та сім'ї, відображені в законодавстві України, а також діяльності місцеві органи виконавчої влади.

Порядок створення сім'ї та прийому дітей встановлено Постановою Кабміну України № 565 від 26 квітня 2002 р. «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю». Ті, хто взяли дітей у прийомну сім'ю, є прийомними батьками, а влаштовані діти – прийомними дітьми.

Права дитини, яка виховується в прийомній сім'ї, закріплені положеннями СК України, згідно з якими, крім нових прав і можливостей, що з'являються після передачі в нову сім'ю, дитина зберігає ряд прав, якими вона була наділена у зв'язку з втратою батьків. Таким чином, усиновлена дитина зберігає право на компенсацію, пенсію, аліменти, соціальні виплати, які були їй призначені раніше.

Статтею 153 СК України визначено категорії осіб, які можуть бути прийомними батьками. До них відносяться дорослі особи обох статей, як одружені, так і неодружені, здатні виховувати дітей і створювати умови для їх всебічного розвитку. Сімейний кодекс також забороняє окремим категоріям громадян бути усиновлювачами (Сімейний Кодекс України). Це

стосується осіб, здатність яких забезпечити належне виховання дітей у сім'ї з об'єктивних причин викликає серйозні та вагомі сумніви.

З січня 2005 року діє такий ЗУ, в якому йде мова про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Цей закон вперше охопив усі питання які стосуються опіки та піклування. Закон закріпив правовий статус опікунів і піклувальників, уточнив поняття «прийомна сім'я», упорядкував порядок встановлення та припинення опіки та піклування. Він визначає правовий режим майна підопічних та встановлює відповідальність опікунів, піклувальників, а також органів опіки та піклування.

З 1 вересня 2009 року набрали чинності нові зміни до Закону №351 «Про внесення змін до ст. 127 і 146 СК України та ст. 271 Цивільного процесуального кодексу України» («Сімейний кодекс»). Згідно з прийнятими змінами, громадяни, які бажають влаштувати до себе в сім'ю дитину (взяти під опіку, стати прийомним батьком або усиновити дитину), зобов'язані пройти спеціальний курс психолого-педагогічної та правової підготовки. Наявність свідоцтва про проходження спеціальних курсів тепер є одним з обов'язкових – без нього жоден орган, який займається питаннями опіки та піклування, не затвердить повноваження бажаючих стати прийомними батьками. До того часу таке навчання не було обов'язковим і пропонувалося кандидатам на добровільній основі.

Прийомна сім'я є самостійним інститутом сімейного права в силу встановлених законом норм і характеризується низкою основних ознак, до яких належать:

- 1) наявність над дитиною (дітьми) опіки чи піклування, встановленої відповідно до закону;
- 2) наявність укладеного договору про прийомну сім'ю між органом опіки та піклування та прийомними батьками або батьком-вихователем;

- 3) згода органу опіки та піклування на укладення договору про прийомну сім'ю, інакше такий договір може бути визнаний неукладеним;
- 4) визначення та встановлення строку дії договору про прийомну сім'ю;
- 5) можливість мати одного з батьків(Соціальна робота, 2001, с. 46).

Розвивається законодавче закріплення інституту прийомної сім'ї, в тому числі через заходи державної підтримки, що виражаються в наданні матеріальної допомоги особам, які взяли під опіку дитину. Звичайно, розмір винагороди прийомним батькам має значні відмінності в таких регіонах, як Київ, Львівська області та Одеса. Проте встановлений Урядом України гарантований мінімальний розмір оплати праці батьків-вихователів та можливість отримання обласним бюджетом субвенції з державного бюджету дозволяють стверджувати про суттєві зрушення в законодавчому регулюванні матеріального забезпечення дітей. заклад прийомної сім'ї. Крім заходів фінансової підтримки, в Україні розробляються програми соціально-адаптаційної допомоги прийомним батькам.

Супровід сімей, які усиновили дітей-сиріт, у тому числі складних категорій, на державному рівні став узаконеним завдяки набранню чинності Закону № 442 та Постанови Уряду України № 481.

Згідно Закону України соціальний супровід розглядається як вид допомоги сім'ям з дітьми (ст. 22). («Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»). Відповідно до положень ЗУ № 442 від 28.12.2013 соціальний супровід сімей з дітьми несе в собі надання медичної, психолого-педагогічної, правової, соціальної допомоги, не пов'язаної з наданням соціальних послуг.

Ці законодавчі акти кореспондують між собою у розкритті сутності поняття «супровід», у визначенні напрямів допомоги (психологічної, педагогічної, медичної, соціальної, правової) та необхідності взаємодії з різними відомствами та організаціями. З Закону № 442 видно, що для

організації «соціального супроводу» потрібні особливі обставини, які відповідають «критеріям потреби в соціальних послугах». Стаття 28 роз'яснює, що соціальний супровід здійснюється шляхом залучення організацій, які надають таку допомогу, на основі міжвідомчої взаємодії; у статті 22 – заходи соціальної підтримки відображаються в індивідуальній програмі. Наказ № 889 від 18.11.2014 основним механізмом такої взаємодії визначено міжвідомчий регламент, який акумулює для підтримки ресурси різних соціальних відомств. Основними вимогами до організації підтримки сімей на державному рівні є міждисциплінарний та міжвідомчий підходи.

Інші нормативно-правові акти, що регулюють правовий статус прийомних сімей, у тому числі гарантії матеріального забезпечення сімей та їх членів з районів і міст, крім заходів державної підтримки, обов'язки та права прийомних сімей та дітей-сиріт, які влаштовуються до них державою. На обласному рівні додатково розглядалися питання регіональних виплат за соціальними програмами, наприклад, розпорядження голови Волинської ОДА встановлює випадки та порядок виплат винагороди опікунам чи піклувальникам за рахунок бюджетних коштів, які надходять поза регламентацією закону (доповнює його). Закон встановлює види, порядок нарахування та виплати соціальної допомоги, умови її надання, податкові пільги. Заходи соціальної підтримки здійснюються у вигляді щомісячних, одноразових і щорічних допомог і виплат (в тому числі компенсаційного характеру), компенсації різних витрат, забезпечення житлом і землею, пільг тощо. Визначаються такі заходи соціальної підтримки як: забезпечення ліками та виробами медичного призначення, пільгове харчування, спеціальні транспортні послуги, призначення доплат до пенсій військовослужбовцям, державна та надзвичайна соціальна допомога, надання правової допомоги, послуги медсестер та «паніки», кнопка» та ін. Законодавством визначено функції органів виконавчої влади у сфері соціальної роботи з дітьми-сиротами та сім'ями.

Таким чином, законодавство регулює правовий статус сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування для сімей, члени яких, у тому числі усиновлені діти та батьки, наділені відповідними правами та обов'язками один щодо одного. Сім'ям також надаються державні гарантії матеріального забезпечення. Сучасне законодавство, що регулює законодавчу базу соціальної роботи з дітьми-сиротами, які потребують влаштування в сім'ї опікунів і піклувальників, почало розвиватися порівняно недавно, а тому зазнає значних змін.

Відповідно ЗУможна зробити висновок що, діти-сироти – це особи до 18 років, у яких обоє батьків померли. Діти, які позбавлені батьківського піклування, – це особи до 18 років, які були залишені без піклування одного або обох батьків у зв'язку з позбавленням батьківських прав, обмеженням їх в правах батьків, визнанням батьків безвісти зниклими, недієздатними (обмежено дієздатними), оголошенням їх померлими, судовим встановленням факту втрати особою піклування батьків, відбуттям батьками покарання у вигляді позбавлення волі, перебуванням у місцях утримання під вартою підозрюваних і звинувачених у вчиненні злочинів, ухиленням батьків від виховання своїх дітей або захисту їхніх прав та інтересів, відмовою батьків забрати своїх дітей з освітніх, медичних та соціальних установ, а також у разі, коли єдиний батько або обидва батьки невідомі, а також у інших випадках, коли діти визнаються безпіклувними у встановленому законом порядку («Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»).

Усиновлювачами є подружжя або особа (яка не перебуває у шлюбі), які взяли на спільне проживання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Батьки-вихователі несуть відповідальність за виховання і розвиток дітей, передбачену статтею 150 Кодексу.

Усиновителями не можуть бути особи:

- 1) визнані недієздатними або обмежено дієздатними в установленому порядку;
 - 2) позбавлені батьківських прав, якщо ці права не поновлені;
 - 3) звільняються від повноважень опікуна, піклувальника у разі невиконання ними своїх обов'язків;
 - 4) поведінка та інтереси якої суперечать інтересам усиновленої дитини;
 - 5) які не можуть виконувати обов'язки по вихованню дітей за станом свого здоров'я;
- б) проживання у спільному житловому приміщенні з членами сім'ї, які мають розлади здоров'я, що може негативно вплинути на здоров'я усиновленої дитини.

Категоріями, які попадають в дані сім'ї є діти, які є сиротами або позбавленими батьківського піклування, можуть бути прийняті на виховання та проживання в прийомну сім'ю. Для прийому таких дітей потрібна їх згода, якщо вони досягли віку та рівня розвитку, що дають їм можливість висловити свою думку. Згода дитини на влаштування її в прийомну сім'ю з'ясовується посадовою особою закладу, де вона перебуває, за участю прийомної сім'ї та представника органу опіки та піклування, і про це складається відповідний акт.

Діти, які проживають у прийомній сім'ї проживають та виховуються в ній до досягнення ними повноліття (18 років), або до закінчення навчання у професійно-технічних або вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації.

Діти, які усиновлені мають певні права, включаючи отримання аліментів, пенсій, інших соціальних виплат, а також компенсацію за збитки, пов'язані з втратою годувальника, яку вони отримували до прийняття в прийомну сім'ю. Усиновлені діти також мають право на контакт з батьками та іншими родичами, за винятком таких випадків, які можуть негативно вплинути на їх життя, здоров'я та моральне виховання.

Процедура оцінювання потенційних прийомних батьків передбачає собою збір документів, матеріалів, свідчень на підставі яких буде затверджуватися кандидатура прийомних батьків. Дуже важливою складовою всієї процедури відбору прийомних батьків є ознайомлення з житловими умовами та зустрічі фахівців із соціальної роботи, спеціалістів служби у справах дітей з членами потенційної ПС. Незалежно від того, хто з членів сім'ї вирішив стати прийомним батьком / матір'ю, буде вивчатися вся сім'я, та спроможність створити для дитини позитивний виховний клімат.

За результатами оцінювання проводиться затвердження кандидатів. Відразу визначається спеціалізація прийомних батьків. Наприклад, їх може бути затверджено для виховання однієї дитини, для певної кількості дітей або соціальної групи. Вже після затвердження кандидатів підписується угода між прийомними батьками та представниками місцевої влади, в якій зазначається, умови партнерства прийомної сім'ї та місцевих органів влади, обов'язки сторін щодо виховання дитини, строки виховання у прийомній сім'ї, спеціалізація сім'ї.

Фахівець соціальної роботи супроводжуючи ДБСТ або ПС керується положеннями Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України. Соціальний працівник не має право використовувати інформацію про приватне життя прийомної сім'ї/ДБСТ, якщо тільки це незумовлене конкретними обставинами, вимогами чинного законодавства, чим забезпечує принцип конфіденційності надання соціальних послуг.

Соціально-педагогічна робота з прийомними сім'ями, в яких на вихованні діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, перш за все, спрямована на вирішення проблемних питань життя та розвитку саме вихованців. Однак, враховуючи те, що забезпечити сприятливі умови розвитку та функціонування дитини можливо лише за умови нормального сімейного оточення, робота проводиться й з батьками, та з біологічними дітьми.

Рішення про створення прийомної сім'ї приймається відповідним органом, таким як РДА чи виконком міської ради, відповідно до правил, які встановлені Кабінетом Міністрів України. Між органом, який прийняв рішення про створення ПС та прийомними батьками, укладається договір про влаштування у прийомну сім'ю дітей на основі типового договору. Орган, який прийняв рішення про створення, має контролювати, як, батьки-вихователі виконують свої обов'язки з виховання та утримання дітей. Положення про прийомну сім'ю та типовий договір про влаштування дітей у прийомну сім'ю затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Особи, які є повнолітніми, мають сукупний дохід на кожного члена своєї сім'ї протягом останніх 6 місяців, який не менше гарантованого прожиткового мінімуму, можуть стати прийомними батьками. Для цього також потрібні медичні показання та пройдений курс підготовки прийомних батьків. Крім того, необхідно мати достатню житлову площу.

Працівники служб у справах дітей здійснюють контроль за діяльністю прийомних сімей. Вони збирають довідки про прийомних дітей з їх місця навчання, поліції та органів охорони здоров'я. В деяких випадках вони також можуть спілкуватися з сусідами прийомної сім'ї. Якщо утримання дітей в ПС не задовольняє встановлені стандарти, договір про створення прийомної сім'ї може бути розірваний. Це може спричинити моральні травми для вихованців, тому важлива участь фахівців і соціальних працівників у підготовці батьків і відборі дітей для прийомної сім'ї. Ці функції зазвичай покладаються на центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Отже, в Україні прийомна сім'я являється однією з форм правового устрою для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Цей процес здійснюється шляхом укладання договору між подружжям або самотніми громадянами і органами опіки і піклування (ООП). Також родич дитини може укласти договір про прийомну сім'ю.

1.2. Форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Як свідчить історичний аналіз стану проблеми опіки та соціального захисту дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, соціальну роботу з цією категорією часто ототожнювали із соціальною опікою та піклуванням. Перетворення дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, в окремий об'єкт діяльності соціальних працівників позитивно вплинуло не тільки на розширення кола завдань соціальної роботи, а й на впровадження її нових напрямів.

Традиція піклування про немічних і немічних в Україні зародилася ще в період язичництва. З прийняттям християнства з'являється особлива організація – церква. Піклування про дітей-сиріт здійснювалося по-різному. Часто вони потрапляли до монастирів, де їх виховували, годували та одягали. У той час існувало навіть таке поняття, як «монастирські дитинчата», до яких також відносили осиротілих убогих і розорених княжих дітей, «батьків і матері яких «порубали»». А при деяких монастирях були сиротинці. Діти перебували під наглядом спеціально закріпленого за ними старшого. Дітей-сиріт також забирали до заможної оселі, де благочестиві батьки сімей виховували їх і навчали якомусь заняттю, а після досягнення повноліття відпускали, що називалося «блаженними в світ» (Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи, 2011, с. 12).

Після офіційного скасування кріпосного права (1861 р.) в Україні, яка на той час входила до складу імперії, було реорганізовано адміністративний устрій і державне управління. У зв'язку з цим змінюється управління соціальним захистом населення. Функції нагляду за державною опікою залишаються за Міністерством внутрішніх справ, хоча в більшості повітів її виконували земські та міські установи, стаючи правонаступниками наказів

про громадську опіку на поселеннях. Але в деяких повітах, де раніше не було земських установ, прикази продовжували діяти.

Державне фінансове забезпечення (наприкінці XIX ст.) установ опіки вперше набуває систематичного і регулярного характеру, дедалі більше професіоналізувати. Водночас виділяються нові категорії, які перебувають на державному утриманні – позашлюбні діти та люди, які потребують загального та амбулаторного лікування, прокажені, хронічно хворі, божевільні, безробітні, члени сімей солдатів. А згідно з Медичним статутом опіка стосувалася породіль, тимчасово безпритульних неповнолітніх, осіб, які постраждали від укусів скажених тварин, алкоголіків. Однак залежно від місцевих умов коло клієнтів державної допомоги могло звужуватися або розширюватися, оскільки в країні не було єдиної думки з цього питання. Так, Київське губернське земство, крім створених груп клієнтів, вважало за необхідне зайнятися дітьми ув'язнених і засланців, дітьми епілептиків, які відбувають покарання, і бродяжників. Чернігівське і Смоленське губернські земства були проти обов'язкової опіки над цими категоріями населення. Вживалися заходи щодо влаштування безпритульних сиріт та тих, хто перебував у дитячих закладах, в інші сім'ї (Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи, 2011, с. 14).

У 1928 р. Рада Народних Комісарів прийняла спеціальні постанови, які регламентували передачу дітей з дитячих будинків у селянські та міські сім'ї. Приділено увагу забезпеченню підлітків та молоді роботою в умовах зростаючого безробіття. Були прийняті урядові постанови, згідно з якими всі державні, кооперативні, державні, приватні установи і підприємства зобов'язані у встановлений термін укомплектувати підлітками передбачену колективним договором кількість робочих місць (Бойко, 2015, с. 11).

Проголошення суверенітету України поставило перед нею, як новою державою, завдання реформування системи соціального забезпечення, створення ефективної моделі соціального захисту населення та умов для

розвитку громадянського суспільства. Саме в 90-х роках в країні почали активно створюватися різноманітні державні соціальні служби, перш за все, практично в кожному районі з'явилися територіальні центри обслуговування самотніх громадян похилого віку та інвалідів. Поширилися також соціальні служби для молоді, орієнтовані спочатку на соціальну педагогіку та масову роботу з цією віковою категорією населення. Майже ніхто з працівників соціальних служб не мав одночасно високої спеціальної освіти та відповідної соціально-психологічної компетентності.

На початку 90-х років минулого століття в незалежній Україні соціальна робота почала формуватися як професійна діяльність. Цей процес супроводжується створенням мережі соціальних інститутів та закладів нового типу. Поштовхом до цього стала економічна криза та стрімке зростання соціальних проблем у суспільстві. Зокрема, економічна криза призвела до виникнення безробіття (явного та прихованого), неповної зайнятості працівників, багатомісячних затримок виплати заробітної плати, пенсій, стипендій, різкого зниження заробітної плати та пенсій, подорожчання майже всі товари і всі послуги. Наслідком цього стало різке зниження рівня життя переважної більшості населення, вимушена міграція, загострення кримінальної ситуації, зниження народжуваності та значне зростання смертності, розпад інституту сім'ї, зростання проституції та професійної бідності, дитячої безпритульності та соціального сирітства, особливо дітей та підлітків.

Цілком закономірно, що уряд незалежної України (серпень 1991 р.) продовжив і поглибив ці реформи, які ще були далекі від завершення і більшість з них тривають і досі. В останні десятиліття з'явилися нові – як державні, так і недержавні – служби, установи, організації, які надають різноманітні соціальні послуги. Зокрема, у 1999 році було створено мережу державних соціальних служб України. Міністерство праці та соціальної політики очолює та координує його діяльність, тобто реалізує більшість

державних заходів щодо соціального захисту малозабезпечених, охоплюючи такі установи та установи:

- Державна служба зайнятості (мережа центрів зайнятості);
- мережа обласних і міських адміністрацій та районних управлінь соціального захисту населення;
- територіальні центри обслуговування пенсіонерів та одиноких непрацездатних громадян;
- відділ соціальної допомоги;
- дитячі будинки;
- будинки-інтернати для престарілих та інвалідів;
- спеціальні будинки-інтернати;
- психоневрологічні інтернати;
- будинки-інтернати для ветеранів;
- протезно-ортопедичні заводи;
- заклади спеціальної освіти (Бойко, 2015, с. 16).

Наступним суто соціальним відомством є Державний комітет у справах сім'ї та молоді, до складу якого входять Український державний центр соціальних служб для молоді (УДЦСМ), аналогічні обласні, міські та районні центри соціальних служб. Міністерство освіти і науки України займається школами-інтернатами для дітей-сиріт, а також спеціалізованими школами-інтернатами для дітей з різними вадами розвитку з різними захворюваннями, що викликають труднощі в навчанні учнів. Водночас у МВС функціонують спеціалізовані приймальники-розподільники для неповнолітніх, кімнати тимчасового перебування та притулки для них, служби у справах неповнолітніх, підпорядковані обласним та міським державним адміністраціям. Згодом з'явилися недержавні притулки. Наприклад, станом на 1 липня 1998 р. в Україні функціонувало 68 дитячих будинків усіх типів, а також 21 кімната для тимчасового перебування дітей.

В Україні функціонують такі сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

- усиновлення,
- опіка/піклування,
- ПС (прийомна сім'я),
- ДБСТ (дитячі будинки сімейного типу) та патронат над дитиною (Дубровська, 2003).

Усиновлення – це прийняття усиновлювачем дитини у свою сім'ю на правах дочки або сина. Підстава усиновлення – рішення суду, отримання якого є кінцевою метою судового процесу усиновлення. Діти, які можуть бути усиновлені, є сиротами; діти, позбавлені батьківського піклування, діти, батьки яких дали згоду на усиновлення (Енциклопедія для фахівців соціальної сфери, 2012, с. 125).

Опіка та піклування є найпоширенішою формою влаштування дитини на виховання в сім'ю. Над дітьми до 14 років встановлюється опіка, над неповнолітніми від 14 до 18 років – піклування (Енциклопедія для фахівців соціальної сфери, 2012, с. 76). Встановлюючи дитину під опіку чи піклування, орган опіки та піклування керується, насамперед, інтересами дитини, прагненням забезпечити право дітей жити і виховуватися в сім'ї. Для встановлення опіки чи піклування необхідна згода дитини, якщо вона досягла десяти років. Опікунами або піклувальниками дітей можуть призначатися лише повнолітні дієздатні громадяни. При призначенні опікуна (піклувальника) дитині враховуються моральні та інші особисті якості кандидата в опікуни, його здатність виконувати обов'язки опікуна (піклувальника), стосунки між кандидатом в опікуни (піклувальники) та дитиною, враховуються особистісні якості кандидата в опікуни (піклувальники), їх здатність виконувати обов'язки опікуна (піклувальника). ставлення до дитини родичів кандидата, а також бажання самої дитини. Опікуни та піклувальники зобов'язані проживати з дитиною однією сім'єю.

Прийомна сім'я –це опіка (піклування), встановлена на платних умовах за договором про прийомну сім'ю. Найчастіше в прийомну сім'ю передають дітей, які є родичами прийомних батьків. ПС утворюється на підставі договору про передачу дитини (дітей) на виховання в сім'ю. Між органом опіки та піклування та прийомними батьками укладається договір про передачу на виховання в сім'ю однієї або кількох дітей. Кількість дітей, які виховуються в прийомній сім'ї, не повинна перевищувати 8 осіб, включаючи власних дітей. Прийомні батьки є опікунами (піклувальниками) усиновленої дитини(Дубровська, 2003). При передачі в прийомну сім'ю неповнолітніх, які досягли 10 років, потрібна їх згода. Щомісячно виплачуються кошти на утримання вихованця. Батько-вихователь отримує винагороду за виховання дитини в розмірі, встановленому законом.

Дитячий будинок сімейного типу – це сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, з метою забезпечення спільного проживання та сімейного виховання не менш як 5-ти дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальна кількість дітей, включаючи родичів, у такій сім'ї не може перевищувати 10-ти осіб (Капська, 2001, Соціальна робота). Особи, які створили ДБСТ, набувають статусу батьків-вихователів, а діти – статусу вихованців. Для влаштування дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, до ДБСТ потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Діяльність ДБСТ здійснюється відповідно до Порядку створення та діяльності дитячого будинку дитини, встановленого постановою Кабінету Міністрів України № 564 від 26 квітня 2002 року «Про затвердження Положення про ДБСТ». Опіка та піклування над дітьми в Україні здійснюється відповідно до глави 19 СК України.

Патронат над дитиною –це тимчасове влаштування на догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період

подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками СЖО.

Дитина, яка перебуває у СЖО– це дитина, яка опинилася в умовах, що негативно впливають на її здоров'я, життя та розвиток, у зв'язку з тяжкою хворобою, інвалідністю, перебуванням у конфлікті із законом, безпритульністю, залежність від психотропних речовин, залученням до найгірших форм дитячої праці, та інші види залежностей, ухилення батьків, осіб, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків, насильство і жорстоке поводження в сім'ї, катастроф, техногенних аварій, обставин стихійного лиха, бойових дій або збройні конфлікти тощо.

Альтернативними формами виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування є дитячі села/містечка SOS із сімейним вихованням. Ця форма навчання дітей була ініційована 1949 року австрійським педагогом Германом Гмайнером. Досвід був настільки успішним, що поширився у всьому світі. Перше Дитяче село – SOS відкрилося в 1949 році в місті Імст (Австрія) для дітей, які втратили батьків під час Другої світової війни. Засновник організації Герман Гмайнер (1919-1986) говорив, що, якщо йому вдасться побудувати хоча б три дитячі села – SOS в Австрії, його життя буде прожите не дарма. SOS Kinderdorf International є однією з найбільших міжнародних неурядових благодійних організацій, що захищає інтереси та права знедолених дітей у 132 країнах на всіх континентах світу. У кожній країні організація тісно співпрацює з органами державної влади, громадськими організаціями, партнерами та спонсорами.

В Україні фонд «СОС Дитячі містечка» працює з 2003 року. У 2006 році зареєстрований Мін'юстом, на 2013 рік місцеве представництво носить офіційну назву Міжнародна благодійна організація «Благодійний фонд «СОС Дитячі містечка». У 2009 році збудовано перше в Україні СОС-містечко для 13 сімей у Броварах. Ці проєкти реалізуються спільно з Центрами соціальних

служб для сім'ї, дітей та молоді Подільської районної державної адміністрації Києва та Броварської міської ради. В рамках цієї програми отримують допомогу 475 дітей (340 у Києві та 135 у Броварах). Зусиллям «СОС Дитячі містечка», партнерських організацій та міської влади у Броварах виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування здійснюється у сімейних формах, а не в інтернатах, як було з радянських часів.

СОС-містечко в Броварах будувалося не тільки на власні кошти, а й на кошти спонсорів. Серед них FIFA, промислові підприємства Швеції, а також тисячі простих людей, які перераховують на потреби дітей-сиріт кошти.

Вже зараз у містечку проживає 9 СОС-сімей з 42 дітьми. Інфраструктуру містечка у Броварах становлять 13 будинків, розрахованих на 84 дитини. Окрім житлових будинків, тут є будівля адміністративна з актову залу, де проводяться урочистості, а також дитячі майданчики, стадіон, будинок директора містечка та гостьовий будинок, де він житиме зі своєю родиною. Загальна площа містечка – 3 га. Поруч розташовані дитячі садки та школи, пошта та поліклініка. Усі будинки в містечку вже обладнані меблями та побутовою технікою.

Окрім того, організація «СОС-Дитяче Містечко» планує розширення СОС-сім'ї до 13 сімей із 84 дітьми у 2023 році. Окрім Київської області, у планах міжнародної благодійної організації розвиток програм СОС-Дитячих містечок у Дніпрі та Запоріжжі.

На міжнародному рівні SOS Kinderdorf International працює у двох основних напрямках. Перше з них – це турбота про дітей, які залишилися без батьківського піклування, завдяки створенню для них справжніх сімей, а друге – запобігання соціальному сирітству та зміцненню соціально слабких сімей. Працюючи у першому напрямку, організація створює СОС-Дитячі Містечка, в яких проживають СОС-сім'ї.

СОС-містечка формують окремі двоповерхові будинки з усіма необхідними для життя умовами, в яких проживають СОС-сім'ї. У таких СОС-містечках діти можуть жити з народження до 14-18 років, після чого вони переселяються до Молодіжного будинку. Там живуть юнаки та дівчата, які навчаються в університеті чи працюють. Невід'ємною складовою кожного СОС-містечка є СОС-мама, СОС-сестри та брати, будинок та спільнота.

Сьогодні у світі діє 458 СОС-Дитячих містечок та 359 СОС-Молодіжних будинків, які стали будинком для 65 776 сиріт та дозволили їм жити в умовах сімейного піклування та захищеності. Понад 130 тис. дітей відвідують дитячі садки, школи та центри, що розвивають, і приблизно 620 тисяч осіб отримують допомогу в СОС медичних та соціальних центрах. Крім того, «СОС-Дитячі Містечка» надають допомогу постраждалим під час стихійного лиха, воєнних дій та інших надзвичайних ситуацій.

Отже, «СОС-Дитячі Містечка» Україна підтримує сім'ї у СЖО, попереджаючи потрапляння дітей до інтернатів, сприяючи реінтеграції дітей з інтернатів до їхніх біологічних родин з їх комплексною підтримкою, надаючи дітям-сиротам та дітям, які залишилися без піклування батьків, отримуючи все необхідне для повноцінного розвитку в атмосфері любові, поваги та довіри. Організація адвокатує за права цільової групи на всіх рівнях влади, щоб сприяти впровадженню системних змін.

На основі викладеного матеріалу можна зробити висновок, що, незважаючи на досить багату історію допомоги дітям-сиротам та дітям, які залишилися без піклування батьків, на сучасному етапі гостро постала проблема реформування системи державної опіки та піклування, яка склалася в Україні. Про необхідність змін свідчать проблеми, з якими стикаються вихованці інтернатів під час освоєння дорослого життя, адаптації в новій родині. Ці проблеми, як правило, пов'язані з такими чинниками: особливостями процесу соціалізації особистості вихованців школи-інтернату

в умовах «закритої» освітньої системи та специфікою розвитку дитини поза родиною.

1.3. Специфіка соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей в Україні

Одним із найважливіших завдань держави і суспільства є соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, надання дітям-сиротам всебічної допомоги та підтримки у подоланні труднощів. Значна роль у вирішенні поставлених завдань належить соціальному супроводу дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків.

У широкому розумінні соціальна підтримка розглядається як забезпечення соціального розвитку, соціалізації та соціального виховання особистості, її успішної самореалізації та досягнення життєво важливих цілей. У вузькому розумінні мова йде про соціально-педагогічний супровід людини, яка, як правило, опинилася в складній життєвій ситуації, яка потребує допомоги, підтримки в подоланні життєвих проблем. Іншими словами, поняття «супроводжувати» означає «йти поруч з людиною, рухаючись вперед, долаючи труднощі» (Данік, 2011, с. 4-5).

Н. Рибак виділяє наступні рівні соціально-педагогічної підтримки особистості, яка переживає різноманітні життєві труднощі:

- загальний соціально-педагогічний супровід життєдіяльності (загальна організація соціально-педагогічної взаємодії конкретної людини з оточуючими людьми);

- адресна підтримка, що виникає при необхідності вирішення індивідуальних проблем, наприклад, навчання в коледжі чи університеті, адаптація та самореалізація у виробничій сфері (наприклад, соціально-педагогічний супровід студентів у навчальних закладах);

- соціально-педагогічний супровід людини, коли вона стикається з життєвими труднощами, які не в змозі вирішити самотійно (Рибак, 2000, с. 22).

На думку Н. Рибак, соціально-педагогічний супровід дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – це спільна взаємодія (рух) соціального працівника (супроводжуючого, суб'єкта супроводу) і вихованця (супроводжуючого, суб'єкта супроводу). об'єкт) підтримки) на основі прогнозування соціальним педагогом перспектив поведінки та самопрояву вихованців із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування(Рибак, 2000, с. 25).

Таким чином, соціально-педагогічний супровід – це процес, для якого обов'язкова взаємодія суб'єкта супроводу (супроводжуючого) і супроводжуваного (об'єкта супроводу).

Об'єктом соціальної роботи є індивіди, сім'ї, групи, спільності, що у важкої життєвої ситуації.

Суб'єктом соціальної роботи – є той, хто здійснює допомогу. Це можуть бути державні організації (органи соцстраху, соцзахисту), громадські організації (різні благодійні спілки організації, фонди тощо) та приватні особи – фахівці у сфері соціальної роботи різних кваліфікацій (геронтолог, еколог тощо) або добровільні помічники – волонтери.

Соціально-педагогічний супровід спрямований на вирішення проблем спілкування, що виникають у дітей-сиріт, сприяння успішному просуванню в навчанні, життєвому та професійному самовизначенню, стимулювання дитини-сироти до самостійності у подоланні труднощів.

Соціальний педагог надає вихованцеві адресну допомогу в «напружених точках його соціальних контактів», що визначатиме напрямок процесу соціалізації дитини-сироти (Соціальна робота, 2001, с. 18).

Т. Семигіна наводить основні функції супроводу як комплексного методу діяльності, що відображає алгоритм роботи соціального педагога з дітьми-сиротами:

- діагностика проблеми;
- інформування об'єкта супроводу про суть проблеми та можливі шляхи її вирішення;
- консультування учасників процесу обслуговування та розробка плану вирішення проблеми;
- надання первинної медичної допомоги на етапі реалізації планових заходів [Соціальні служби – родині : розвиток нових підходів в Україні, 2002, с. 86].

Мова йде не про гіперопіку над супроводжуваними дітьми-сиротами, не про позбавлення вихованців від життєвих проблем, а про стимулювання їх свідомої і цілеспрямованої діяльності у вирішенні виникаючих проблем, з метою успішної соціалізації та накопичення соціально значущого досвіду доцільної поведінки в різних ситуаціях. життєвого вибору.

За словами А. Капської, соціально-педагогічний супровід дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, спрямований на підтримку групи дітей і кожної дитини окремо в побудові їх соціальних відносин, подоланні організаційних труднощів і вирішенні завдань соціального виховання (Соціальна робота, 2014, с. 14).

Відповідно до думки І. Гріги та Т. Семигіної, соціально-педагогічний супровід дітей-сиріт передбачає створення в навчальному закладі соціально-педагогічних умов для самостійного прийняття дітьми-сиротами оптимальних рішень у різноманітних життєвих ситуаціях (Соціальні служби – родині : розвиток нових підходів в Україні, 2002, с. 34).

Вітчизняні дослідники (назвати імена) проблем соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт у період їхнього життєвого дорослішання та

самовизначення виділяють основні групи цілей соціально-педагогічної підтримки:

1. Ідеальна мета (спрямована на допомогу молодій людині в особистісному розвитку та соціалізації).

2. Персоналізована мета (передбачає створення умов для кожного конкретного, що супроводжується максимально високим рівнем соціальності).

3. Процесуальна мета відображає реальні потреби молодої людини.

Безперечно, цільовою функцією соціально-педагогічної підтримки є освіта. Як слушно зауважує І. Зверева, механізм виховних впливів неможливий без соціально-педагогічної підтримки (Практична соціальна робота, 1996, с. 120).

На думку С. Харченка, соціально-педагогічний супровід включає такі складові:

- аксіологічний, що враховує ціннісну значущість процесу супроводу домашньої тварини;

- пізнавальний, який полягає у знанні особливостей соціально-педагогічного супроводу дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків;

- технологічні, що передбачають володіння супутньою допоміжною технікою;

- результативний, що характеризується доцільністю супроводу кожного конкретного учня та включає підбиття підсумків виконаної роботи, розробку рекомендацій щодо вдосконалення процесу соціально-педагогічного супроводу дітей-сиріт (Основи соціальної роботи, 2002, с. 60).

У соціально-педагогічному супроводі А. Капська виділяє цільовий, змістовий, операційно-діяльнісний, аналітико-продуктивний етапи (Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи, 2011, с. 360).

З точки зору Андрущенка, компонентами соціально-педагогічного супроводу є структурно-організаційний, технологічний, програмно-методичний, діагностичний компоненти. За змістом діяльності ці компоненти поділяються на блоки відповідно до основних груп проблем дітей-сиріт – соціальних, психологічних, педагогічних (Андрущенко, 2012, с. 49).

Таким чином, компоненти соціально-педагогічного супроводу розглядаються нами як сукупність взаємопов'язаних частин, що включають мету, зміст, форми і методи соціально-педагогічного процесу. Соціально-педагогічний супровід, як правило, не передбачає прямих методів впливу на об'єкти супроводу.

Цей процес спрямований на створення умов для стимулювання власної активності вихованця у вирішенні життєвих труднощів, наприклад:

- 1) допомога в адаптації дитини до нових життєвих обставин (спільний аналіз і пошук шляхів поведінки в новій життєвій ситуації);
- 2) корекція цінностей дитини, зміна сформованих стереотипів у поведінці;
- 3) подолання особистісних криз у житті вихованців.

При здійсненні соціально-педагогічного супроводу дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, необхідно враховувати:

- наставник у своїй роботі повинен спиратися на попередній досвід вихованця, тобто враховувати в роботі ті події, які відбулися з дитиною до зустрічі з педагогом;
- взаємодія супроводжуючого та супроводжуваного є певною подією для дитини-сироти і може викликати у неї як позитивні, так і негативні емоції;
- будь-яка дія наставника повинна стати подією для вихованця, інакше поставлене педагогічне завдання не буде вирішено.

Враховуючи зазначене, соціально-педагогічний супровід передбачає включення дітей-сиріт у реальні життєві ситуації, що потребують мобілізації

їх особистісних ресурсів, вольових зусиль для вирішення життєвих труднощів.

Досліджуючи сутність і зміст соціально-педагогічного супроводу дітей-сиріт та осіб з їх числа, доцільно розглянути таке поняття, як соціально-педагогічна ситуація – стан, що відображає специфіку взаємодії особистості та соціального середовища. навколишнє середовище.

Структурними елементами соціально-педагогічної ситуації є:

- конкретна проблема дитини (її зміст, причини та сукупність форм прояву);
- спеціалісти та масштаби їх зусиль щодо супроводу дитини в реальній проблемній ситуації;
- специфіка відносин між суспільством і людиною, що впливає на вирішення проблемної ситуації;
- комплекс заходів, за допомогою яких вирішується проблемна ситуація;
- комплекс профілактичних заходів щодо запобігання певній проблемній ситуації в майбутньому (Основи соціальної роботи, 2002, с. 63).

Сукупність соціально-педагогічних життєвих ситуацій дає можливість класифікувати їх за різними ознаками:

- соціально-вікові особливості людини, тривалість її перебування в проблемній ситуації, циклічність повторюваності ситуації, динаміка розвитку ситуації, тобто часовий критерій;
- просторовий критерій, зумовлений наявністю у кожної людини специфічного життєвого простору, зміни або порушення якого тягнуть за собою зміни характеру взаємодії особистості та соціального середовища;
- функціональні компоненти, притаманні функціям соціально-педагогічного супроводу та супроводу людини у складних життєвих обставинах;
- соціальні компоненти, тобто соціальна значущість виклику або будь-якої загрози для людини в проблемній ситуації;

- причинність, тобто мова йде про необхідність діагностики причин конкретної проблемної ситуації (Жуков, 2011, с. 41).

Важливим для даного дослідження є розгляд таких понять, як підтримка, соціально-педагогічна підтримка. Традиційно під поняттям «підтримка» розуміється підтримка когось, сприяння, схвалення, згода з кимось, «допомога» («Соціальна робота: словник-довідник»). Супровід може здійснюватися по відношенню до дитини або групи, вчителя, соціального педагога. У цьому випадку підтримка матиме соціально-педагогічний характер. Наприклад, у працях І. Миговича супровід розглядається як професійна діяльність педагогів щодо допомоги дітям у вирішенні їх проблемних ситуацій (Соціальна робота, 2012, с. 44). Тому педагоги повинні сприяти дитині в самовизначенні, самовираженні та саморозвитку.

Отже, по-перше, соціально-педагогічний супровід дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування, – це діяльність соціального педагога щодо надання превентивної та оперативної допомоги дітям-сиротам у вирішенні їх соціально-педагогічних проблем. По-друге, це цілеспрямована діяльність соціального педагога по створенню умов і забезпеченню найбільш ефективна допомога та підтримка дитини-сироти, яка опинилася у складній життєвій ситуації.

На нашу думку, поняття «соціально-педагогічний супровід» і «соціально-педагогічний супровід» досить близькі, але ототожнювати їх не варто. Поняття «соціально-педагогічний супровід» передбачає надання педагогами ситуативної допомоги в проблемній ситуації, в якій опинилася дитина, тоді як поняття «соціально-педагогічний супровід» характеризується постійними і досить тривалими діями педагогів, спрямована на формування позитивних соціальних потреб у домашніх тварин .

Здійснення процесу соціально-педагогічного супроводу дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, передбачає використання

відповідних соціально-педагогічних технологій, серед яких виділяють такі групи:

1) технології соціальної освіти, соціального виховання, соціального становлення, соціального становлення тощо, комплексне використання яких забезпечує соціалізацію, соціальний розвиток особистості;

2) специфічні технології соціально-педагогічного супроводу, що визначаються його основними функціями: діагностування, оцінювання, прогнозування, моделювання, проектування, програмування;

3) приватні соціально-педагогічні технології, зумовлені конкретною життєвою ситуацією (адаптація, компенсація, консультування, контроль, корекція, патронаж, посередництво, виховання, профілактика, реабілітація, терапія тощо).

Отже, кожна технологія соціально-педагогічного супроводу в залежності від об'єкта супроводу та специфіки його життєвої ситуації має своє призначення.

Вагомою складовою соціально-педагогічного супроводу дітей-сиріт, на нашу думку, є поняття «соціальне середовище» – сукупність умов, а також набір цінностей, традицій, норм, правил поведінки, які регулюють життя дитини. індивідуальний. З одного боку, соціальне середовище є джерелом багатьох труднощів, пов'язаних з розвитком дитини-сироти, з іншого – воно визначає зміст і засоби соціально-педагогічної підтримки дітей-сиріт.

Вітчизняні науковці відзначають, що більшість дітей-сиріт, особливо тих, які належать до групи «соціального сирітства», мають особливості характеру та поведінки, серед яких найпоширенішими є: відсутність комунікативних навичок, уміння будувати стосунки з оточуючими, емоційна недорозвиненість, відсутність емпатії, деформація почуття самооцінки, вузькість кругозору, небажання вчитися, обирати та оволодівати професією (Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи, 2011, с. 13).

За дослідженнями І. Зверєвої, у вихованців інтернатних закладів тією чи іншою мірою деформовані структурні компоненти самосвідомості, наприклад, нерозвинена або спотворена потреба у визнанні, була спрямована на сьогодення і майбутнє (Попович, 2000, с. 22).

В. Андрущенко, В. Бех зазначають, що випускники інтернатних закладів відчують труднощі у формуванні системи ціннісних орієнтацій, професійному та особистісному самовизначенні, оволодінні дозвільною, соціальною, побутовою діяльністю (Андрущенко, 2012., с. 15).

Для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, в тій чи іншій мірі характерне нерозуміння матеріальних сторін життя, вони змушені вчитися самостійно будувати свій бюджет і витратити кошти. Процеси навчання в навчальних закладах (зкладах середньої професійної та вищої освіти), подальшої соціалізації та подальшої інтеграції в суспільство цієї категорії населення є досить складними (Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи, 2011, с. 19).

Ці процеси гальмуються внаслідок тривалого перебування дітей-сиріт на повному державному забезпеченні в умовах дитячих інтернатних закладів. Обмеженість соціальних зв'язків дітей-сиріт, відсутність соціального досвіду, «закритість дитячих будинків є одними з причин того, що випускники-сироти часто не бажають навчатися у закладах вищої та середньої професійної освіти, а також ведуть асоціальний та кримінальний спосіб життя, стають жертви різного роду злочинів.

Отже, в умовах навчальних закладів має здійснюватися системна та цілеспрямована професійна діяльність соціального педагога, спрямована на створення умов для позитивного розвитку стосунків між учнями з числа дітей-сиріт та педагогами навчального закладу. Враховуючи зазначене, вирішення життєвих проблем дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, розвиток педагогічних засобів професійної підготовки, правильний вибір відповідної педагогічної стратегії, форм і методів

соціально-педагогічного супроводу дітей-сиріт стають пріоритетними напрямками діяльності закладу. навчальні заклади. Соціально-педагогічний супровід дітей-сиріт має свою специфіку і спрямований, перш за все, на те, щоб допомогти вихованцеві побудувати нові соціальні відносини, навчити новим моделям взаємодії з навколишнім світом, подолати труднощі, що виникають при цьому.

Висновки до I розділу

Проаналізувавши наукову літературу за темою дослідження, ми визначили, що прийомна сім'я є формою правового влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Здійснюється за угодою між подружжям або самотніми громадянами та органами опіки та піклування (ОПП). Поряд з прийомною сім'єю існують інші форми оплачуваної опіки та піклування – патронат, опіка, ПС, ДБСТ та патронат над дитиною.

У широкому розумінні соціальна підтримка розглядається як забезпечення соціального розвитку, соціалізації та соціального виховання особистості, її успішної самореалізації та досягнення життєво важливих цілей. У вузькому розумінні мова йде про соціально-педагогічний супровід людини, яка, як правило, опинилася в складній життєвій ситуації, яка потребує допомоги, підтримки в подоланні життєвих проблем.

Соціально-педагогічний супровід дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, – це діяльність фахівців соціальної роботи щодо надання превентивної та оперативної допомоги статусним дітям у вирішенні їх соціально-педагогічних проблем. По-друге, це цілеспрямована діяльність соціального педагога по створенню умов і забезпеченню найбільш ефективна допомога та підтримка дитини-сироти, яка опинилася у складній життєвій ситуації.

РОЗДІЛ 2. ТЕХНОЛОГІЇ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ

2.1. Напрями соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей

Соціально-педагогічний супровід прийомних сімей включає різноманітні дії та напрями, спрямовані на підтримку та розвиток як самої прийомної сім'ї, так і дитини, яка перебуває в цій сім'ї. Деякі з основних напрямів соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей включають:

1. Підтримка прийомних батьків: це охоплює надання консультацій та психологічної підтримки прийомним батькам, організацію тренінгів та семінарів, спрямованих на виховання та догляд за дітьми, а також допомогу у вирішенні проблемних ситуацій, пов'язаних з дитиною.

2. Розвиток соціальної адаптації дитини: це передбачає створення сприятливого соціального середовища для дитини, організацію занять та заходів, спрямованих на розвиток її особистості, соціальних навичок та вмінь. Організація освітнього процесу: це включає забезпечення можливості навчання дитини у школі або іншому навчальному закладі, сприяння високій якості освіти, взаємодію з педагогічними колективами та підтримку адаптації дитини до навчального середовища.

3. Медичний та психологічний супровід: це передбачає організацію медичного обстеження та лікування дитини, а також надання психологічної допомоги у вирішенні емоційних та психологічних проблем.

4. Соціально-правова підтримка: це охоплює допомогу прийомним батькам у здійсненні їх прав та обов'язків у відносинах з дитиною, консультації щодо отримання соціальних послуг та пільг, а також забезпечення дотримання прав дитини.

Варіації цих напрямків соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей залежать від конкретних потреб та особливостей кожної сім'ї та дитини.

Основні принципи супроводу сім'ї: відповідність потребам прийомної сім'ї, та її соціального статусу; принцип випередження, втілення якого у життя може дозволити реалізувати профілактику кризових станів та нівелювати їх негативний вплив на сім'ю загалом. Потреби сім'ї визначають форму, зміст та інтенсивність роботи з її супроводу.

Прийомній сім'ї потрібна допомога, підтримка та захист, для того, щоб повноцінно та всебічно виконувати запропоновані соціумом функції. Виділяють дві основні функції супроводу таких сімей: надання підтримки сім'ї та контроль за дотриманням прав дитини.

Супровід прийомних сімей має на меті вирішення повсякденних проблем, зміцнення та розвиток позитивних сімейних відносин, відновлення внутрішніх ресурсів та стабілізацію досягнутих позитивних ресурсів, щоб допомогти дітям реалізувати свій соціалізований потенціал.

Відповідно до законодавства, органи виконавчої влади розробляють та реалізують цільові програми з охорони та захисту прав дітей-сиріт та дітей, що залишилися без піклування батьків. Більшість регіонів в Україні вже мають такі програми.

Одним з важливих напрямків державної роботи є формування сімейної політики, спрямованої на зміцнення сім'ї як соціального інституту, і поширення сімейних цінностей через засоби масової інформації. Органи управління освітою та соціальні педагоги у навчальних закладах проводять комплексну роботу з батьками та дітьми з метою повернення дітей у рідні сім'ї. Також здійснюється підбір осіб для виконання функцій опікунів, піклувальників, усиновлювачів, прийомних батьків, а також контроль за проживанням дітей, що залишилися без піклування батьків, у сім'ях громадян. Допомагається особам, які заміщують батьків, у вихованні, навчанні та організації літнього відпочинку дітей. Захист прав та інтересів дітей також здійснюється через судовий порядок.

Можна зробити висновок, що головними причинами збільшення числа дітей-сиріт при наявності живих батьків є падіння соціального престижу сім'ї, матеріальні й житлові труднощі, війни, зростання позашлюбної народжуваності та велика кількість батьків, що ведуть асоціальний спосіб життя. Отже, захист прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, що залишилися без піклування батьків, набуває вкрай важливого значення в Україні.

Основний зміст соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, включає захист їх прав, устрою та контролю над умовами утримання, соціальну реабілітацію та адаптацію, допомогу у професійній підготовці та працевлаштуванні, а також забезпечення житлом.

При цьому провідною метою державної соціальної політики щодо прийомної сім'ї є здійснення наступних функцій (Додаток Д).

Поширення такої форми влаштування дітей як прийомна сім'я обумовлено:

- активною позицією регіональних органів виконавчої влади;
- створенням спеціалізованих органів виконавчої влади (служб з питань сім'ї, молоді та спорту при обласній адміністрації та у всіх громадах), які займаються реалізацією сімейної політики, та передача їм функцій органів опіки та піклування;
- створенням інфраструктури установ, що здійснюють соціальну роботу із сім'єю;
- багаторазове збільшення числа фахівців з охорони дитинства в органах опіки та піклування;
- матеріальна підтримка прийомних батьків – за кожного взятого у сім'ю виплачується допомога (Антонова, 2017, с. 39).

Можна виділити також пріоритетні напрямки сімейного життєустрою дітей-сиріт:

1. Проведення інформаційно-рекламної компанії, спрямованої на розвиток сімейних форм влаштування дітей-сиріт (взаємодія з засобами масової інформації, з громадськими організаціями, фондами та некомерційними структурними організаціями з пропаганди серед населення ідеї заміщуючого сімейного виховання дітей, що залишилися без піклування батьків як форми соціальної реабілітації неповнолітніх).

2. Психолого-педагогічна підготовка кандидатів у прийомні батьки, повернення вихованців у кровну сім'ю (під підготовкою кандидатів розуміється поетапна діяльність кваліфікованих спеціалістів, що складається з ретельного відбору претендентів на роль прийомного батька та отримання необхідних знань).

3. Здійснення соціально-психолого-педагогічного супроводу сім'ї (організація комплексного супроводу прийомної сім'ї та надання адресної психолого-педагогічної та правової допомоги, а також індивідуальне психологічне консультування потенційних сімей).

4. Підготовка дитини до передачі до сім'ї (компенсація наслідків травматичного досвіду, пережитого дитиною та створення позитивного образу сім'ї).

5. Моніторинг стану та розвитку дитини в сім'ї, а також оцінка її благополуччя.

Зміст соціальної роботи з прийомною сім'єю у кожному випадку зумовлений її індивідуальними особливостями, тобто, структурою, специфікою проблем, характером внутрішніх відносин, ступенем їхньої гостроти.

Розглянемо прицільніше основні *напрями* соціальної роботи з сім'єю: *діагностичний, профілактичний та реабілітаційний.*

Діагностика прийомної сім'ї передбачає збір і аналіз інформації про неї, усиновлену дитину та інших її членів, виявлення існуючих проблем. Це тривалий процес, який не допускає непередуманих дій і висновків (Бережа,

2005, с. 53). Діагностика поділяється на первинну, поглиблену та проблемну і проводиться за двома напрямками: діагностика батьків-замінників та діагностика дитини. Діагностика дорослих спрямована на вивчення дійсних мотивів усиновлення нерідної дитини, особистісних якостей потенційного замінника батька-вихователя, рівня психолого-педагогічної компетентності, їх проблем, що передбачає збір загальної інформації про дитина; ознайомлення з особливостями розвитку; визначення рівня інтелектуального розвитку, адаптаційних здібностей, його характерологічних особливостей, ціннісних орієнтацій, труднощів становлення, розвитку та взаємовідносин у прийомній сім'ї.

Для діагностування сімейної ситуації розвитку можна використовувати такі методи роботи: бесіда, спостереження, тестування, опитування. Достатню інформацію для прийняття рішення, розробки програм корекційної допомоги дають шкільний, картковий, проєктивний, асоціативний, експресивний методи. Фахівець із соціальної роботи отримує багато корисної інформації, застосовуючи біографічний метод і аналізуючи документацію про сім'ю та її членів, їх минуле і сьогодення, уявлення про майбутнє.

На основі діагностичного матеріалу який отримано можна скласти соціальну карту сім'ї, яка містить інформацію про її членів, вік, освіту батьків і дітей, спеціальність, місце роботи чоловіка та дружини, сім'ю. дохід; житлові умови, стан здоров'я, основні проблеми стосунків у сім'ї. Крім того, важливо встановити, до якого фактору групи ризику можна віднести. На соціальній карті сім'ї бажано зробити прогноз щодо економічного розвитку сім'ї, запропонувати варіант допомоги (екстреної, стабілізаційної, профілактичної) та обґрунтувати необхідність реабілітації. Для складання карти сім'ї можна використовувати дані, які містяться в соціально-педагогічному паспорті (Бех, 2002, с. 22).

Дослідження проблем прийомної сім'ї та сімейного виховання показує, що прийомні батьки все більше потребують допомоги спеціалістів у

питаннях накопичення та оволодіння необхідними знаннями та навичками для регулювання стосунків, створення умов, які задовольняють фізіологічні, емоційні, інтелектуальні в достатньому обсязі та на необхідному якісному рівні. потреб усиновленої дитини

Програми прийомного батьківства базуються на концепціях і моделях, які виходять за рамки простого навчання. Логіка програми складається з теоретичного курсу та практичного розвитку умінь і навичок. соціальний педагог, фахівець із соціальної роботи, психотерапевт, юрист, за потреби – вужчий спеціаліст, що зумовлено специфікою дітей-сиріт, які мають як медико-соціальні розлади, що потребують ресоціалізації; вимагається, щоб прийомні батьки володіли корекційними методами виховання і навчання.

Організаційні форми навчання з підготовки прийомних батьків передбачають поєднання лекцій, бесід на основі продуманої послідовності запитань, які спонукають батьків-вихователів включитися в обговорення проблеми, поміркувати, зробити висновки та узагальнення, співвіднести їх з уже відомими теоретичними положеннями; дискусії; круглі столи із залученням експертів; групові дискусії, вправи, які можуть вимагати виконання дій відповідно до моделі; застосування знань, умінь, що виходять за межі відомого зразка, пошук нових шляхів вирішення та обґрунтування їх доцільності, вивчення теорії, використання іншого обладнання, підготовка додаткової систематизованої інформації; експериментування (залучення до дослідницької діяльності); участь у проектах; тренінги (мотиваційні, поведінкові, спілкування в типових ситуаціях і ділових відносинах; психологічний захист, ремотивація); клубна робота.

Профілактика також передбачає застосування заходів, спрямованих на запобігання виникненню і розвитку будь-яких відхилень у розвитку, навчанні, вихованні дітей. Попередження конфліктних ситуацій між дорослими та прийомними дітьми, між подружжям, близькими родичами, сприяння конструктивному вирішенню конфліктів та їх успішній адаптації до нових

ролей і позицій прийомних батьків та їх усиновлених дітей, що не обмежується одним формальним відвідуванням родини, коротка розмова, не підкріплена тривалим спостереженням або поверхневим ознайомленням з матеріально-побутовим забезпеченням дитини(Бочелюк, 2012, с. 53).

Системою заходів, що дозволяють відновити втрачений добробут усімейні відносини або сформувати нові, є *реабілітація*. Стосовно прийомних сімей реабілітація розглядається як процес формування якостей особистості вихованця та інших членів сім'ї, що забезпечує адекватну взаємодію всередині сім'ї, а також сім'ї з соціальним оточенням. Переважним методом реабілітації в даному випадку є консультування міжпрофесійної команди, в якій фахівець із соціальної роботи виступає координатором. Крім того, можуть бути використані методики зняття стресу, робота тренінгових груп, групові або індивідуальні консультації, патронат.

Захист прав дітей із прийомних сімей покладається на органи опіки та піклування, якими є органи місцевого самоврядування. Їхня діяльність регулюється низкою міжнародних та українських правових актів. Органи виконавчої влади здійснюють розробку та реалізацію цільових програм захисту та захисту прав дітей із прийомних сімей у межах бюджетних призначень. Для проведення заходів із соціальної адаптації та реабілітації дітей досліджуваної категорії відповідно до потреб регіону в системі соціального захисту населення створюються державні та недержавні установи та центри освіти.

Отже, основними напрямками соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей є супровід прийомних батьків, розвиток соціальної адаптації дитини, організація навчально-виховного процесу, медико-психологічний супровід, соціально-правовий супровід.

2.2. Форми і методи соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей

Супровід прийомних сімей соціальними та педагогічними методами є важливим фактором для допомоги та розвитку дітей, які знаходяться у прийомних сім'ях. Основна мета цього супроводу полягає у створенні сприятливих умов для фізичного, соціального та психологічного розвитку дитини, а також у підтримці самої прийомної сім'ї.

До основних форм і методів соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей відносять наступні:

1. Консультаційна підтримка: соціальні педагоги або спеціалісти з прийомництва надають консультації та поради прийомним батькам щодо виховання, адаптації та розвитку дитини. Вони також допомагають у вирішенні проблем, які можуть виникати у сім'ї.

2. Організація тренінгів та семінарів: проведення спеціальних навчальних заходів для прийомних батьків з метою підвищення їхньої компетентності у вихованні та догляді за дитиною. Ці тренінги можуть охоплювати такі теми, як психологічний розвиток дитини, особливості прийомництва, способи встановлення режиму тощо.

3. Індивідуальні консультації та підтримка: спеціалісти з прийомництва можуть проводити особисті зустрічі з прийомними батьками для вирішення конкретних проблем або питань, що стосуються дитини. Вони надають психологічну підтримку, допомагають у вирішенні виховних ситуацій та розв'язанні конфліктів.

4. Нагляд і спостереження: соціальні педагоги або спеціалісти з прийомництва можуть здійснювати візити до прийомного сімейства для спостереження за взаємодією дитини з прийомними батьками та оцінки її соціального та емоційного стану. Це дозволяє вчасно виявляти проблеми та робити рекомендації для поліпшення ситуації.

5. Створення груп підтримки: організація зустрічей прийомних сімей з метою обміну досвідом, підтримки один одного та вирішення спільних

проблем. Групи підтримки є корисними для прийомних батьків, оскільки дозволяють спілкуватися з людьми, які переживають подібні ситуації та розуміють їхні потреби та виклики.

6. Психологічна реабілітація дитини: спеціалісти можуть проводити індивідуальні або групові заняття з дитиною, спрямовані на формування позитивної самооцінки, розвиток соціальних навичок та психологічну підтримку(Бурая, 2006, с. 680).

Використання цих форм і методів соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей сприяє підтримці розвитку дитини та створенню благополучного середовища для її зростання у прийомній сім'ї. Важливо, щоб супровід здійснювався кваліфікованими спеціалістами, які враховують індивідуальні потреби кожної ПС та дитини.

Модель створення та соціального супроводження прийомної сім'ї на підставі аналізу результатів проведеного експерименту із запровадження інноваційних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування представлено у Додатку В.

2.3. Зарубіжний досвід соціально-педагогічної діяльності з прийомними сім'ями

Зарубіжний досвід соціально-педагогічної діяльності з прийомними сім'ями досить різноманітний. Наприклад, у ряді країн континентальної Європи опіка встановлюється над неповнолітніми дітьми, які втратили батьків, якщо батьки позбавлені батьківських прав або дієздатності і не можуть представляти неповнолітнього у майнових і особистих немайнових відносинах, за станом здоров'я, безпеці чи моральності неповнолітнього загрожує небезпека або якщо умови його виховання серйозно порушені, якщо він не перебуває під опікою батьків або батьки не мають права

підпорядковувати його особистим чи майновим відносинам (Галадюк, 2010, с. 33).

У Франції опікунами дитини від народження є, згідно із законом, її батьки (ст. 389). Крім того, якщо обоє батьків здійснюють спільне батьківське право, то за відсутності порушення прав дитини втручання з боку держави відсутнє. Батьки, як законні представники своїх неповнолітніх дітей і законні розпорядники їх майна, представляють неповнолітню особу в усіх цивільних угодах, крім випадків, коли закон дозволяє неповнолітній особі самостійно вчиняти правочини. У разі смерті одного з батьків, позбавлення батьківських прав, неможливості одним із батьків або обома одночасно виконувати обов'язки по піклуванню управління майном передається до суду опіки. Додатковий захист прав неповнолітніх здійснюється також у разі, коли майнові інтереси неповнолітнього вступають у протиріччя з інтересами законного представника. Призначення опікуна здійснюється в порядку, встановленому законом. Особисте право на вибір піклувальника незалежно від характеру родинних зв'язків з підопічним має батько неповнолітнього, який помер останнім, якщо він на момент вибору не втратив батьківських прав. Таке призначення може бути зроблено в заповіті або перед нотаріусом. Як правило, опікунами призначаються родичі неповнолітнього по висхідній лінії, однак опікун, обраний померлим останнім батьком, може скасувати опіку. Крім батька та матері, від опіки можуть бути звільнені особи, для яких вік, хвороба, дистанційне перебування, надзвичайна професійна зайнятість, власні сімейні проблеми чи наявні обов'язки опікуна роблять новий обов'язок опіки особливо обтяжливим.

Якщо опікун, призначений матір'ю чи батьком, не прийняв опіку або припинив виконання своїх обов'язків, а також якщо немає інших родичів по висхідній лінії чи опікуна за заповітом, сімейна рада призначає неповнолітньому піклувальника. Сімейна рада є колегіальним наглядовим органом, до складу якого входять найближчі дієдатні родичі, які

призначають опікунського суддю з урахуванням близькості споріднення по материнській і батьківській лінії, віку та інших факторів. До складу ради можуть входити крім родичів неповнолітнього, кожен з яких, за своїми даними, міг би бути опікуном, також в окремих випадках особи, які не є родичами його членів, є близькими до сім'ї.

Сімейну раду скликає і очолює суддя з питань опіки, який має повноваження суду з питань опіки. Сімейна рада щороку визначає розмір суми, що надходить готівкою на утримання та виховання підопічного, витрати на управління, у разі потреби розмір відшкодування понесених опікуном витрат за рахунок власних коштів. Сімейна рада дає дозвіл на операції з цінними паперами, що належать неповнолітній особі, а також вирішує раду інші питання, пов'язані з здійсненням опіки. Опікуном може бути призначена лише дієздатна особа, яка за своїми особистими якостями може виконувати функції опікуна.

У Німеччині державні службовці або священнослужителі, яким потрібен спеціальний дозвіл для виконання обов'язків опікуна відповідно до законодавства держави, які не повинні призначатися опікунами за відсутності такого дозволу, але в дозволі відмовляють лише з серйозних офіційних причин.

Законодавство також визначає коло осіб, які не можуть бути призначені опікунами. Ці обмеження не скрізь однакові, але найпоширенішими є такі: опікунами не можуть бути особи, які самі перебувають під опікою; наявність піклувальників, позбавлених судом почесних прав і переваг; ведення аморального способу життя; особи, інтереси яких значною мірою суперечать інтересам підопічного; особи, визнані неплатоспроможними, щодо яких не закінчено провадження у справі про банкрутство; особи, щодо яких встановлено заборону за життя батьків неповнолітнього.

Опікуни призначаються у Франції сімейною радою, у Німеччині – піклуючим судом (Жуков, 2011, с. 38).

В обов'язки опікуна входить турбота про розвиток особистості підопічного, розпорядження його майном і представництво інтересів у цивільних справах. У Франції сімейна рада, враховуючи здібності зацікавлених осіб, стан майна підопічного, може розподілити опіку між опікуном особи та опікуном майна.

Опіка є особистим обов'язком опікуна і не успадковується дружиною опікуна. Крім того, Франція кваліфікує опіку як обов'язок держави належним чином захищати дитину. У Німеччині, відповідно до кожної повнолітньої дієздатної особи, німець, який не перебуває під опікою, зобов'язаний взяти на себе обов'язки опікуна, для виконання яких він був обраний судом опіки.

Опікун зобов'язаний вести справи підопічного, як сумлінний господар несе відповідальність за збитки, завдані підопічному внаслідок недбалого ведення справ. Він не може не купувати майно неповнолітньої особи, не брати його в оренду чи оренду, здійснювати будь-які права чи уступки права вимоги підопічного. Якщо опікун-чоловік втручається у майнові справи підопічного, він несе солідарну відповідальність з опікуном за все управління, яке є результатом його втручання.

Контроль за діяльністю опікуна здійснюють опікунський суд і сімейна рада. Крім того, у Франції поряд з опікуном призначається опікун-наглядач, у Німеччині – опікун-контролер, який здійснює оперативний контроль за діями опікуна щодо отримання грошових коштів та відчуження майна підопічного.

У Франції та Німеччині існує інститут опіки. Стосовно неповнолітніх осіб опікуни призначаються, якщо батьки або особи, які їх замінюють, через тимчасові перешкоди не можуть виконувати представницькі обов'язки. Опіка може встановлюватися над особами, які не можуть займатися підприємницькою діяльністю внаслідок фізичних вад (сліпота, глухота тощо), а також над марнотратними людьми, але нерідко піклування встановлюється для захисту інтересів повнолітніх обмежено дієздатних осіб. Різниця між опікою та піклуванням полягає в тому, що піклувальник не вчиняє особисто

правочини від імені підопічного, а лише дає згоду на їх вчинення самим підопічним, а опікун вчиняє такі правочини сам від імені підопічного.

Опікун не має права розпоряджатися майном підопічного. Призначення піклувальника аналогічно призначенню опікунів. Нагляд за діяльністю опікуна також здійснюється опікунським судом або сімейною радою.

У країнах Європи та Північної Америки основним напрямком діяльності соціальних служб є профілактика соціального сирітства: соціальний супровід та надання психолого-педагогічної допомоги сім'ям групи ризику, активне виявлення неблагополучних сімей та залучення їх до корекційної роботи. З метою своєчасного виявлення сімей, які потребують особливої державної підтримки, представники соціальних служб (охорони здоров'я або соціального захисту) відвідують сім'ї всіх новонароджених і при виявленні факторів ризику соціального сирітства залучають їх до профілактичної роботи (Австралія, Велика Британія, Данія, Китай), ПАР, Естонія) Широко поширене навчання батьків, спрямоване на покращення сімейних стосунків, розвиток або вдосконалення навичок виховання дітей (Великобританія, Німеччина, Нова Зеландія, Сінгапур, США).

Корекційні роботи щодо збереження сім'ї можуть проводитися за заявою батьків, на підставі рекомендації соціальних працівників, а також за рішенням суду в якості альтернативи притягненню до відповідальності або позбавленню батьківських прав.

Воз'єднання сімей є пріоритетним напрямком діяльності соціальних служб у більшості європейських країн та США, тому органи соціальної допомоги пропонують широкий спектр послуг з надання психологічної допомоги дітям та соціальної підтримки сімей. Цьому сприяє законодавчо закріплене положення про право дитини на повернення до біологічної родини.

На кожну дитину, передану до прийомної сім'ї чи притулку, регулярно перевіряються документи з метою повернення її біологічним батькам, якщо це можливо, якщо умови проживання в біологічній сім'ї визнані прийнятними та безпечними.

Влаштування дитини в прийомну сім'ю розглядається як тимчасовий захід, необхідний на період, поки орган намагається допомогти сім'ї, яка опинилася в кризовому стані, і разом з судом вирішує питання про можливість возз'єднання сім'ї або влаштування дитини на усиновлення. Останнім часом все частіше зустрічається влаштування дітей у родини родичів, особливо коли вони потребують притулку на короткий час.

При вивченні предмета та об'єкта дослідження ми ознайомилися із зарубіжним досвідом організації системи соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без піклування батьків, на прикладі таких країн, як Австрія, США та Великобританія.

Вище ми писали про цікавий досвід впровадження технології соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без піклування батьків, на прикладі СОС – Дитячестечко. За задумом засновника, ці дитячі села або містечка повинні об'єднувати кілька котеджів, призначених для однієї сім'ї, що складається з мами-вчительки і кількох дітей різного віку (від 6 до 8 років). Хлопчики та дівчатка вважаються в ньому братами та сестрами. Вихователі опікуються життям кожної із сімей. Домашнім господарством дітей села, як правило, займається невеликий штат, який складається з адміністратора та кількох його помічників. Але найважливішою особою в селі є не його голова, а голова сім'ї, мати-вихователька, на якій лежить основний тягар догляду за дітьми.

У Великобританії організована робота в дитячих будинках і школах-інтернатах. У них проживають діти від 11 до 16 років, вони потребують супроводу та контролю. Такі заклади розраховані на 5 дітей з особливими потребами в поведінці, штат яких 12 чоловік. Підлітки перебувають тут за

рішенням суду. За кожною дитиною закріплюється працівник, який супроводжує дитину до школи, на заняття з психологом, на спорт тощо.

Існує також форма дитячого будинку – інтернатні групи. Діти за віком, розвитком діляться на групи, які проживають в різних будинках на території одного міста. Вихователі, вчителі, психологи та соціальні працівники не проживають з дітьми, а працюють позмінно вдома. Така система близька до нашої «класичної» форми дитячого будинку, за винятком рівня проживання та досить іншої спрямованості в американському варіанті персоналу.

Зарубіжний досвід соціального супроводу прийомної сім'ї свідчить про те, що деякі її технології і, зокрема, технологія соціальної роботи з дітьми та батьками, які їх замінюють, можуть бути використані в українській практиці.

Міжнародне усиновлення розвивається після Другої світової війни, коли вимушена чи точніше вимушена міграція як в Європі, так і в інших регіонах світу, охоплених війною, закономірно призвела до зростання сирітства. Європейська практика, безумовно, переорієнтована на особливу увагу до біологічної ролі сім'ї у вихованні дитини (Жуков, 2011, с. 42).

Возз'єднання сімей є пріоритетним напрямком діяльності соціальних служб у більшості європейських країн та США, тому органи соціальної допомоги пропонують широкий спектр соціальної підтримки сімей та послуги з надання психологічної допомоги дітям. Цьому сприяє законодавчо закріплене положення про право дитини на повернення до біологічної родини. Влаштування дитини в ПС розглядається як тимчасовий захід, необхідний на період, поки орган намагається допомогти сім'ї, яка опинилася в кризовому стані, і разом з судом вирішує питання про можливість возз'єднання сім'ї або влаштування дитини на усиновлення. Останнім часом все більшого поширення набуло влаштування дітей у родини родичів, особливо коли вони потребують притулку на короткий час (Гузьман, 2006, с. 50).

Розглядаючи соціальний супровід прийомної сім'ї за кордоном, можна також виділити прийомну (прийомну) сім'ю:

- влаштування дитини в прийомну сім'ю розглядається як захід захисту її прав;
- забезпечення догляду та виховання дитини з метою захисту та забезпечення її благополуччя.

Головна мета такої сім'ї – зберегти зв'язок з біологічними батьками і повернути дитину в рідну сім'ю. Якщо повернути дитину в рідну сім'ю неможливо, то вона перебуває у прийомній сім'ї до винесення судом рішення про подальшу долю дитини. Фактично така прийомна сім'я виконує функції швидкої допомоги при виникненні будь-яких кризових станів у біологічній родині.

У Румунії прийомна сім'я представлена створенням мережі «Помічники матері» – постійної служби професійних вихователів дітей, які працюють на повний робочий день, а також додатковою підтримкою системи виховання дітей у прийомних сім'ях. З моменту створення мережі «Помічники матері» (1998 р.) кількість дітей у прийомних сім'ях зросла з 450 до 8 тис. Вперше за багато років у державних дитячих закладах менше дітей, ніж в альтернативних закладах сімейного типу (Гузьян, 2006, с. 55).

У Латвії прийомні сім'ї, які виконують роль притулків, існують з 1997 р. Дитина поміщається в прийомну сім'ю в разі загрози життю чи здоров'ю або тривалої хвороби батьків з метою запобігання розвитку психічних розладів. Термін перебування в прийомній сім'ї може становити до одного року. Протягом цього періоду Суд у справах сиріт має вирішити, чи може дитина повернутися до рідних батьків. В одній сім'ї може виховуватися не більше трьох дітей, якщо вони не є близькими родичами. Це питання в повній юрисдикції суду у справах сиріт.

Прийомна сім'я також характерна для США. В середньому дитина може прожити в такій сім'ї до 12 місяців, за цей час вона може знайти

постійне місце проживання. Це або повернення дитини в рідну сім'ю, або усиновлення, найчастіше прийомними батьками. Але сама процедура усиновлення дуже складна і до майбутніх батьків пред'являються суворі вимоги. Незважаючи на це, багато організацій вважають інститут прийомної сім'ї в США одним з найкращих, адже в країні немає зловісних дитячих будинків, схожих більше на виправні колонії для неповнолітніх.

Серед країн пострадянського простору Естонія вирізняється швидким розвитком альтернативних форм замісної сімейної опіки для дітей-сиріт. В результаті роботи з розвитку сімейних форм проживання практично припинено набір в інтернатні заклади. Батьки, чиї діти перебувають у дитячих будинках, оплачують їх перебування там. Якщо один із батьків не може влаштуватися на роботу, існує квота на роботу. І якщо людина не хоче працювати, її відправляють в місця позбавлення волі, але кожен з батьків повинен оформити утримання дитини в дитячому будинку або в прийомній сім'ї. В Естонії дуже активно розвивається система дитячих сіл. Інститут прийомної сім'ї активно розвивається як в Росії, так і в Казахстані.

Таким чином, можна зробити висновок, що досвід різних країн Європи, а також США щодо розвитку форм замісної опіки над дітьми, які позбавлені батьківського піклування, свідчить про загальні тенденції щодо збереження, наскільки це можливо, рідної сім'ї для дітей. дитини як найкращого варіанту життя, а також створення системи тимчасового або довгострокового її влаштування в прийомну сім'ю, тип якої в кожній країні має національні особливості.

Висновки до II розділу

Отже, основними напрямками соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей є надання підтримки прийомним батькам, сприяння соціальній адаптації дитини, організація освітнього процесу, забезпечення

медичного та психологічного супроводу, а також соціально-правова підтримка. Основні принципи супроводу сім'ї полягають у відповідності до потреб прийомної сім'ї та її соціального статусу, а також в принципі випередження, який сприяє запобіганню кризових ситуацій та зменшенню їх негативного впливу на сім'ю в цілому.

Форма, зміст та інтенсивність роботи з супроводу сім'ї визначаються її потребами. Однак, дуже важливим напрямом державної праці є формування сімейної політики, яка спрямована на зміцнення сім'ї як соціального інституту, а також пропаганда сімейних цінностей через ЗМІ.

Основна мета соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, полягає в захисті їх прав, установленні та контролі над умовами їх утримання, соціальній реабілітації та адаптації, допомозі у професійній підготовці та працевлаштуванні, а також забезпеченні житлом. При цьому державна соціальна політика щодо прийомних сімей має на меті виконання таких функцій: діагностичної, охоронно-захисної, організаційно-комунікативної, соціально-психолого-педагогічної, прогностичної та координаційної.

При вивченні предмета та об'єкта дослідження ми ознайомилися з зарубіжним досвідом організації системи соціальної роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, на прикладі країн, таких як Австрія, США та Великобританія. Розглядаючи соціальний супровід прийомних сімей за кордоном, можна виділити фостерівську (прийомну) сім'ю, де влаштування дитини у таку сім'ю розглядається як заходи щодо захисту її прав та забезпечення догляду та добробуту.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ У ПРОЦЕСІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРИЙОМНИХ СІМЕЙ (на досвіді роботи Служби у справах дітей Болградської міської ради)

3.1. Аналіз дослідження позитивної динаміки з впровадження інноваційних підходів до соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей

Для вивчення проблем соціального супроводу прийомних сімей, нами було проведено соціологічне дослідження «Діагностика проблем соціального супроводу прийомної сім'ї щодо впровадження інноваційних підходів» на досвіді роботи служби у справах дітей Болградської міської ради протягом 2022-2023 р.

Проблемою даного дослідження став пошук шляхів удосконалення соціального супроводу прийомної сім'ї, яке створить умови для мінімізації проблем, пов'язаних із соціальною адаптацією, інтеграцією в сім'ю прийомної дитини.

Метою дослідження було визначення проблем соціального супроводу прийомної сім'ї служби у справах дітей Болградської міської ради.

Для реалізації мети було поставлено такі дослідницькі завдання:

- 1) виявити потреби ПС в соціальному супроводі;
- 2) провести масове опитування членів прийомних сімей з проблеми соціального супроводу прийомної сім'ї;
- 3) дослідити думки експертів щодо якості соціального супроводу прийомної сім'ї.

Об'єкт дослідження: прийомні сім'ї, що потребують соціального супроводу, що проживають на території служби у справах дітей Болградської міської ради.

Предмет дослідження: потреби прийомної сім'ї, в соціальному супроводі служби у справах дітей Болградської міської ради.

Для діагностики проблем соціального супроводу прийомної сім'ї нами були застосовані комплексні релевантні процедури, що включають традиційне анкетне опитування членів прийомних сімей (N = 38); експертне опитування фахівців служби у справах дітей Болградської міської ради (N = 18).

Етапи реалізації соціологічного дослідження:

- 1) збір та аналіз матеріалу на тему дослідження;
- 2) аналіз нормативно-правової бази, документації служби у справах дітей Болградської міської ради;
- 3) проведення основного дослідження та аналіз його даних, виявлення проблем;
- 4) розробка моделі соціального супроводу прийомної сім'ї.

Обробка первинної соціологічної інформації: за допомогою методів кореляційного, порівняльного, факторного аналізу, угруповання змінних, методів математичної статистики під час використання програмних пакетів SPSS та Statistika MS. Excel.

Методи дослідження: анкетування членів прийомних сімей, які проживають на території служби у справах дітей Болградської міської ради(масове опитування), експертне опитування.

Таким чином, з усього спектра проблем, що виникають при соціальному супроводі прийомної сім'ї, особливо виділяються: матеріальні труднощі; погані житлові умови; соціально-педагогічні проблеми; недостатня підтримка з боку держави; відмова батьків, що заміщають, від взятих на виховання дітей; недостатньо високий престиж прийомної сім'ї; низький рівень психологічної підготовки дитини до нової сім'ї, неефективний контроль за процесом адаптації дітей у прийомній сім'ї.

На думку експертів, на муніципальному та регіональному рівні необхідно проводити систематичну оцінку потреб прийомних сімей у соціальному супроводі.

Найзначнішою проблемою, до якої може привести широкий спектр проблем соціального супроводу прийомної сім'ї, виявлених у дослідженні, є ризик повернення дітей із прийомних сімей. Експерти визнають, що за допомогою попередньої діагностики та підготовки потенційних батьків, неможливо повністю запобігти вторинній відмові від дітей. Саме супровід сім'ї та своєчасне виявлення дитячого та сімейного неблагополуччя є тими формами надання допомоги прийомним сім'ям, на які покладено очікування щодо зниження кількості прийомних дітей, які мають досвід повернення до держустанов.

Саме тому діяльність різних служб, установ та відомств із супроводу прийомних сімей потребує чіткого алгоритму роботи, що передбачає єдине бачення у вирішенні проблеми.

Поряд з позитивними моментами, якими характеризується система соціального супроводу прийомної сім'ї, необхідно відзначити деякі проблеми:

- відсутність єдиної міжвідомчої системи та регламентів із супроводу прийомних сімей;

- недостатня робота щодо формування сприятливої громадської думки про інститут прийомної сім'ї, підвищення престижу роботи прийомних батьків (переважання суспільної установки на матеріальні мотиви кандидатів у прийомні батьки), а також залучення суспільства для вирішення проблем подолання соціального сирітства;

- недостатній розвиток практики створення громадських об'єднань та клубів прийомних сімей;

- недостатньо ефективна організація та здійснення соціально-психолого-педагогічного патронажу прийомної сім'ї на складних етапах;

- необхідність організації системи моніторингу та оцінки ефективності сімейного життєстрою дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків;

- недостатньо ефективного надання екстреної кризової (психолого-педагогічної) допомоги прийомній сім'ї (в т.ч., при прийнятті рішення про відмову від дитини);

- необхідність реабілітації дитини в процесі вирішення питання про відміну усиновлення, опіки, після невдалого розміщення в прийомній сім'ї;

- необхідність проєктування індивідуальної освітньої траєкторії для прийомної дитини в прийомній сім'ї.

Аналіз регіональних проблем та інституційних труднощів у реалізації супроводу прийомної сім'ї актуалізує той факт, що інфраструктура системи супроводу функціонує на рівні розрізнених елементів, відносини між якими носять неузгоджений характер, має місце дублювання функцій, неясність поділу повноважень, різне розуміння завдань супроводу та змісту.

Для підвищення керованості процесами супроводу та ефективності надання професійної допомоги прийомній сім'ї необхідна розробка *моделі соціального супроводу прийомної сім'ї* з чітким розподілом напрямків діяльності та функціями кожного елемента системи супроводу (Додаток В).

Сам супровід прийомних сімей потребує обґрунтованої системної роботи. Основним результатом реалізації моделі стане надання підтримки прийомним сім'ям на ранній стадії, поки їх труднощі не набули таких крайніх форм, як відмова від дитини або жорстоке поводження з нею. Для цього розроблено єдиний алгоритм дій для всіх служб, установ та відомств, які працюють із прийомними сім'ями. Також важливою відмінністю моделі стане тісніша співпраця між фахівцями установ. Це дозволить їм бачити сімейну ситуацію з різних сторін і об'єктивніше підходити до вирішення проблеми. Крім того, створено методичні рекомендації щодо критеріїв

ефективності моделі супроводу, які дозволять фахівцям постійно відстежувати результативність виконаної роботи.

Метою розробки моделі супроводу прийомних сімей є формування системи, що дозволяє своєчасно вирішувати проблеми прийомних сімей та надавати їм ефективну професійну допомогу.

Завдання моделі супроводу прийомних сімей:

- створення психологічного мікроклімату, що сприяє комфортному перебування дитини в сім'ї;
- формування стійкої позитивної динаміки у зміні статистики випадків відмов прийомних батьків від взятих на виховання дітей та їх повторне повернення до освітніх установ;
- організація та здійснення соціально-психолого-педагогічного патронажу прийомної сім'ї;
- організація системи моніторингу та оцінки ефективності сімейного життєустрою дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків;
- надання кризової (психолого-педагогічної) допомоги ПС (у тому числі, при прийнятті рішення про відмову від дитини);
- надання допомоги у подоланні негативних наслідків минулого досвіду дитини (пережитого насильства та зневаги, досвіду перебування в інтернатній установі);
- розвиток та підтримання батьківської компетенції та навичок виховання прийомних дітей;
- запобігання жорсткому поводженню з дітьми в прийомних сім'ях;
- сприяння фахівцям в організації та реалізації професійної діяльності з супроводу прийомної сім'ї.

Виділяють дві основні функції супроводу сімей, які виховують прийомних дітей:

- контроль за дотриманням прав дитини;

- надання підтримки сім'ї та сприяння обміну досвідом між прийомними батьками.

Соціально-значущі результати реалізації моделі супроводу прийомних сімей:

- дитина залишається у сім'ї;
- формування нових соціальних відносин у дитини;
- позитивна динаміка розвитку дітей у прийомних сім'ях, високий рівень психологічного комфорту;
- зниження кількості повернень дітей із прийомних сімей;
- відсутність незадоволених потреб прийомних сімей у психолого-педагогічній підтримці;
- прийомні сім'ї зможуть самостійно задовольняти потреби дитини в батьківській турботі та догляді, розвивати та соціалізувати її з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей;
- підвищення престижності праці заступників батьків. Підтримка прийомних сімей у ситуації неоднозначного ставлення до них у навколишньому співтоваристві;
- своєчасне виявлення прийомних сімей, які мають проблеми та потребу у наданні допомоги;
- формування системи супроводу (консультації, патронаж, діагностика, інформування, клуб прийомних сімей та ін.) на регулярній основі;
- поширення інформації про установи, що здійснюють супровід прийомної сім'ї;
- збільшення частки сімей, задоволених отриманою в рамках соціального супроводу допомогою.

В основі моделі супроводу прийомної сім'ї, лежить принцип функціонування сімейної системи (Схема 3.1.)

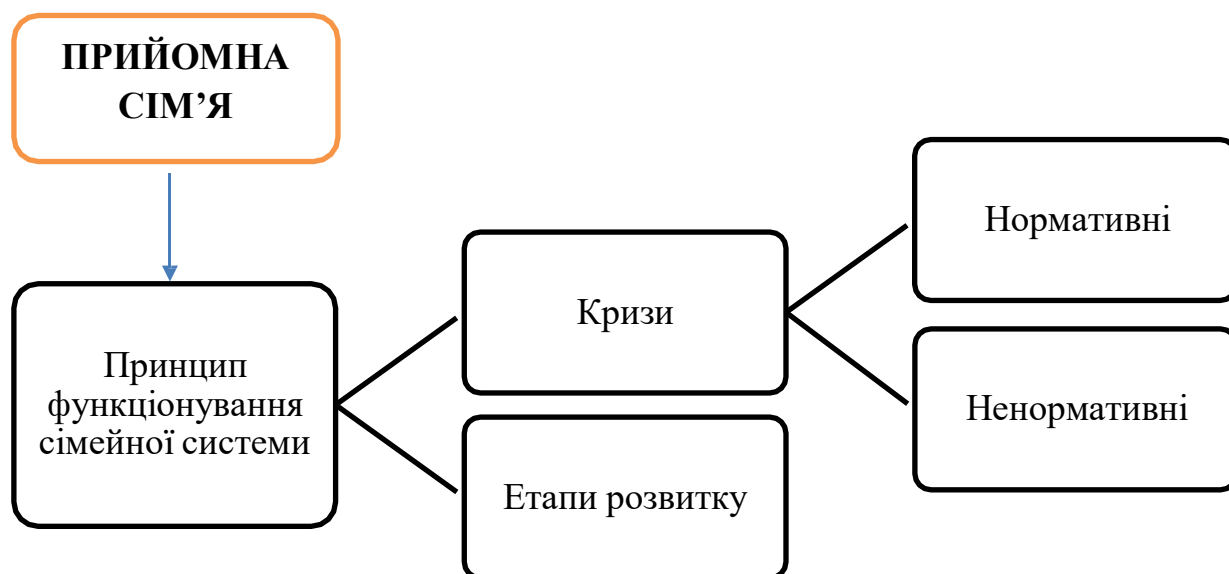

Схема 3.1. Модель прийомної сім'ї

Пропонуємо прийомних сім'ї, умовно розділити на:

- нормально функціонуючі сім'ї, тобто ті які прийняли на виховання в свою сім'ю дитину - сироту або дитину, яка залишилася без батьківського піклування;

- сім'ї з порушеннями функціонування.

До сімей, що нормально функціонують, віднесемо наступні категорії сімей:

- які самостійно справляються зі своїми проблемами;

- які пережили кризу;

- сім'ї на етапі підліткової кризи;

- сім'ї в ситуації нормативної для становлення та розвитку кризи прийомних сімей;

- сім'ї після кризового супроводу.

Категорії сімей, які мають порушення функціонування:

- сім'ї в ситуації затяжного конфлікту, з яким не можуть впоратися самостійно;

- сім'ї на межі відмови від виховання прийомної дитини;
- сім'ї з прийомною дитиною з особливими потребами (діти з обмеженими можливостями здоров'я, діти-інваліди) у перший рік встановлення діагнозу.

Залежно від категорії сім'ї та кризової ситуації виділяється два види супроводу прийомних сімей:

1. Стабільне – пропонується сім'ям, які переживають нормативні кризи, проблеми, пов'язані з особливостями періоду адаптації дитини на сім'ї, вікового розвитку, зі зміною структури прийомної сім'ї. Стабільний супровід ґрунтується на угоді сім'ї на надання соціальних послуг і носить постійний характер.

2. Кризове – носить ситуативний характер, супроводжуються сім'ї, які переживають ненормативну кризу, і навіть сім'ї, що у складних життєвих обставинах.

Стабільний супровід передбачає, що спеціаліст, який працює з сім'єю, попереджає і допомагає справлятися з проблемами і спонукає членів сім'ї до прояву власної активності та самостійності.

Адміністративна ланка представлена службою у справах дітей Болградської міської ради, що діє при безпосередній взаємодії з органами опіки та піклування. Це рівень управління системи супроводу, який централізує планування та приймає стратегічні рішення, тоді як на решті рівнів приймаються відповідальні оперативні рішення та здійснюються конкретні процеси супроводу.

Алгоритм діяльності фахівців зі стабільного супроводу (Додаток Г).

Стабільний супровід передбачає періодичну оцінку функціонального стану сім'ї фахівцями ССД Болградської міської ради. За результатами першого етапу діагностичного обстеження, Служба за допомогою технологічної карти отримує перелік сімей з визначенням категорії сім'ї (зелена, жовта, червона категорія). Категорія сім'ї дозволяє оцінити

функціональний стан сім'ї, ризик сім'ї, а також відстежувати соціально-психологічні зміни у сім'ї, у тому числі у період супроводу.

Управлінням соціального захисту населення складається банк цих сімей залежно від виявленої категорії. Банк цих сімей формується фахівцями служби у справах дітей Болградської міської ради в електронному вигляді у форматі Microsoft Office Excel. При цьому служба у справах дітей Болградської міської ради організує доступ до цієї бази представників організації соціального обслуговування, які здійснюють супровід прийомних сімей.

Прийомні сім'ї, які отримали за результатами технологічної карти зелену категорію, ставляться на стабільний супровід, де реалізуються відповідні форми та методи роботи із сім'єю.

Перелік прийомних сімей, які отримали за результатами технологічної карти жовтої та червоної категорії, організацією соціального обслуговування залучаються до поглибленого діагностичного обстеження (2-й етап діагностики) з метою уточнення групи ризику сім'ї, оцінки функціонування сімейної системи. При оцінці сімейної системи, за результатами другого етапу діагностики, може бути прийнято рішення про переведення сім'ї на кризовий супровід. Переведення сім'ї на кризовий рівень супроводу здійснюється на підставі службової записки спеціаліста, який здійснює поглиблене діагностичне обстеження, заяви громадянина про постановку на кризовий супровід чи інших документів суб'єктів профілактики.

Документація роботи, що здійснюється:

- 1) особиста справа сім'ї,
- 2) договір про надання соціальних послуг,
- 3) індивідуальна програма,
- 4) акт виконаних робіт,
- 5) лист планового спостереження за сім'єю,
- 6) журнал патронажних виходів,

- 7) журнал обліку сімей, які перебувають на стабільному супроводі,
- 8) інші документи установи, які фіксують та підтверджують виконання послуг.

Склад особової справи сім'ї: заява про надання соціального обслуговування з визнанням громадянина, що потребує соціального обслуговування, затверджена службою у справах дітей Болградської міської ради індивідуальна програма, акти житлово-побутових умов, копія свідоцтва про народження дитини, наказ про створення сім'ї, договір про надання соціальних послуг, бланки діагностичного обстеження, результати діагностичного обстеження, звіти щодо роботи з сім'єю з рекомендаціями батькам та дітям.

Матеріали особистої справи є конфіденційною інформацією обмеженого доступу. Тому особисті справи в робочий та неробочий час повинні зберігатися в шафах, що замикаються, в сейфах або в вогнетривких шафах. Документи, долучені до особистої справи, брошуруються, сторінки нумеруються, до особистої справи додається опис.

Кризовий супровід відрізняється від стабільного своїм ситуативним характером. Період кризового супроводу становить три місяці з можливим продовженням, але не більше шести місяців. На сім'ю розробляється індивідуальна програма. Кризовий супровід включає кілька етапів:

1. Підготовчий етап: виявлення сімей, які потребують кризового супроводу. Постановка сім'ї на облік у відділення супроводу опікуваних з метою розробки та реалізації індивідуального плану роботи із сім'єю із залученням ширшої кількості фахівців. Планується терміном 3 місяці (але трохи більше 6 місяців).

На підготовчому етапі визначається мета діяльності фахівців, спрямована на надання професійної допомоги сім'ї, що забезпечує ефективність заміщувальної сімейної турботи, корекційні, реабілітаційні чи інші заходи.

2. Діагностичний етап: діагностика сімейної ситуації (моніторинг протягом періоду супроводу).

3. Практичний етап: здійснення власне корекційної (реабілітаційної) роботи із сім'єю відповідно до індивідуального плану роботи із сім'єю.

4. Контрольно-оцінний етап: оцінка ефективності реалізації плану супроводу на реабілітаційній раді із залученням представників служби у справах дітей Болградської міської ради, фахівець готує звіт про роботу із сім'єю. На підставі результатів моніторингу вноситься рішення про переведення сім'ї нестабільний супровід. Періодичність: згідно з планом реабілітації сім'ї.

Документація роботи, що здійснюється:

1) заява громадянина про постановку на кризовий супровід (пишається від руки на ім'я директора у вільній формі) або службова записка фахівця із соціальної роботи на ім'я завідувача;

2) індивідуальна програма;

3) індивідуальний план роботи із сім'єю;

4) акти виконаних робіт;

5) журнал патронажних виходів;

6) журнал обліку сімей, які потрапили у кризову ситуацію;

7) внутрішня документація психолога (тести, діагностики, психологічні висновки);

8) інші документи установи, які фіксують та підтверджують виконання послуг.

Соціальні послуги прийомній сім'ї надаються вдома і в напівстаціонарній формі в рамках Закону.

Зразковий перелік соціальних послуг у рамках здійснення супроводу прийомних сімей (Додаток Д).

Сім'я знімається з супроводу у таких випадках:

- після досягнення повноліття прийомної дитини;

- у разі припинення договору про ПС;
- у разі якщо прийомна сім'я переїхала;
- якщо прийомні батьки, відмовляються виконувати або фактично не виконують рекомендації фахівців служби супроводу за наявності об'єктивної можливості та особистісних ресурсів;
- у разі поінформованої відмови клієнта від соціального супроводу;
- у разі неможливості забезпечити безпеку спеціалістів супроводу у процесі надання послуг.

Вимоги до працівників, які здійснюють соціальний супровід прийомної сім'ї:

- до здійснення соціального супроводу прийомних сімей залучаються соціальні педагоги, соціальні працівники, фахівці із соціальної роботи, психологи (педагоги-психологи), юристи, медичні працівники, які мають вищу освіту за профілем професійної діяльності та практичний досвід роботи не менше 1 року, які пройшли навчання по здійсненню діяльності із супроводу прийомних сімей;
- до здійснення діагностики сімейної ситуації (проведення обстеження) залучаються психологи (педагоги-психологи) чи фахівці з вищим професійним освітою прослухали курс психології, мають досвід проведення діагностичних опитувань, анкетування;
- працівники, які здійснюють супровід прийомних сімей не рідше одного разу на 3 роки повинні проходити підвищення кваліфікації з питань, пов'язаних з організацією супроводу сімей, які прийняли на виховання дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків.

Критерії ефективності моделі соціального супроводу прийомної сім'ї можна розділити на кількісні та якісні.

Кількісні критерії:

1. Зниження частки прийомних сімей, які перебувають на кризовому супроводі.

2. Збільшення частки прийомних сімей, які звернулися із заявою про надання державної послуги, з якими було укладено договори про супроводження сім'ї.

3. Зниження частки прийомних сімей, з якими було розірвано договори про супроводження сім'ї у зв'язку з поверненням дитини (дітей) із сім'ї за ініціативою громадян чи органу опіки та піклування.

4. Збільшення частки прийомних сімей, яким було надано супровід, задоволених умовами та якістю його надання.

5. Збільшення частки прийомних сімей, охоплених усіма формами супроводу.

Якісні критерії:

1. Підвищення ресурсності сім'ї за рахунок професійної допомоги та підтримки спеціалістів.

2. Організовано взаємодію в рамках супроводу прийомних сімей між органами опіки та піклування та спеціалістами різних установ та відомств.

3. Використання сучасних форм, методів і технологій роботи, що надають позитивний вплив на динаміку розвитку дітей у прийомних сім'ях, соціальну адаптацію, рівень психологічного комфорту дітей у прийомних сім'ях.

4. Своєчасне виявлення прийомних сімей, що мають пропроблеми та потреби у професійній допомозі, а також своєчасне визначення завдань супроводу.

Вважаємо, що для вдосконалення соціального супроводу прийомних сімей, як форми життєустрою дітей-сиріт та дітей, що залишилися без піклування батьків, необхідно створення окремого центру супроводу прийомної сім'ї на базі служби у справах дітей Болградської міської ради. Діяльність даного центру буде спрямована на комплексний соціальний супровід прийомної сім'ї.

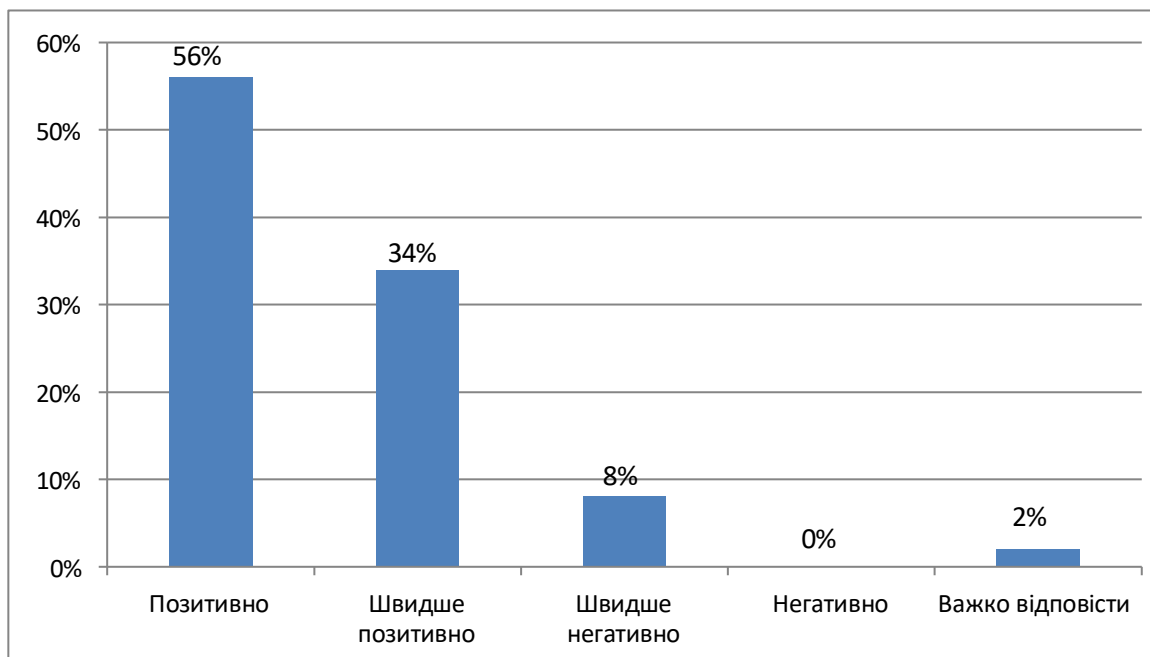
Представлена модель соціального супроводу прийомної сім'ї дозволяє чітко розподіляти функції і зміст діяльності з соціального супроводу прийомної сім'ї, між уповноваженими організаціями. Вона враховує принцип пріоритету державних засад у провадженні діяльності, принцип опори на широку громадську участь, чітке розмежування функцій служб, установ та відомств.

3.2. Кількісний і якісний аналіз результатів експериментальної роботи

В експериментальному дослідженні взяли участь 38 членів сім'ї, 18 фахівців служби у справах дітей Болградської міської ради. Під час проведення дослідження більшість членів прийомних сімей заявили про те, що їхні проблеми заслуговують на особливу увагу. Про це заявляють 86% респондентів.

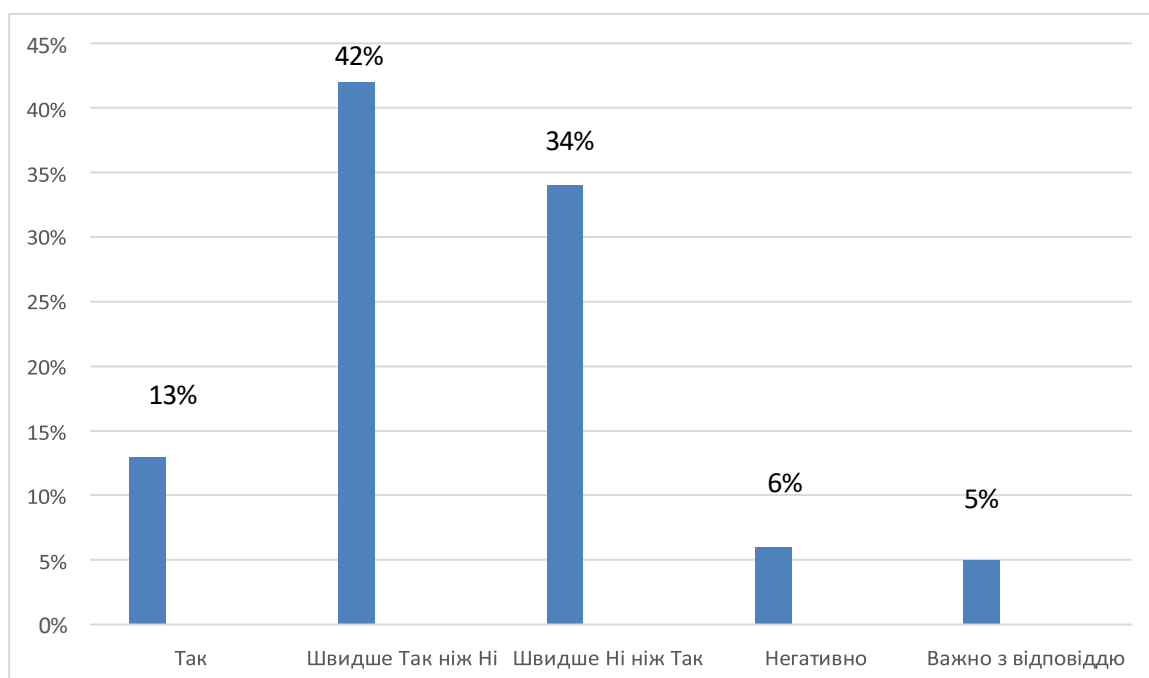
На підготовчому етапі дослідження респонденти пройшли первинне анкетування.

При відповіді на запитання «Як Ви оцінюєте умови проживання прийомних дітей у сім'ях?» 56% опитаних обрали відповідь «Позитивно», 34 % – «Швидше позитивно», 8 % – «Швидше негативно», 0 % – «Негативно», 2 % важко відповісти на поставлене питання (гістограма 3.1.)

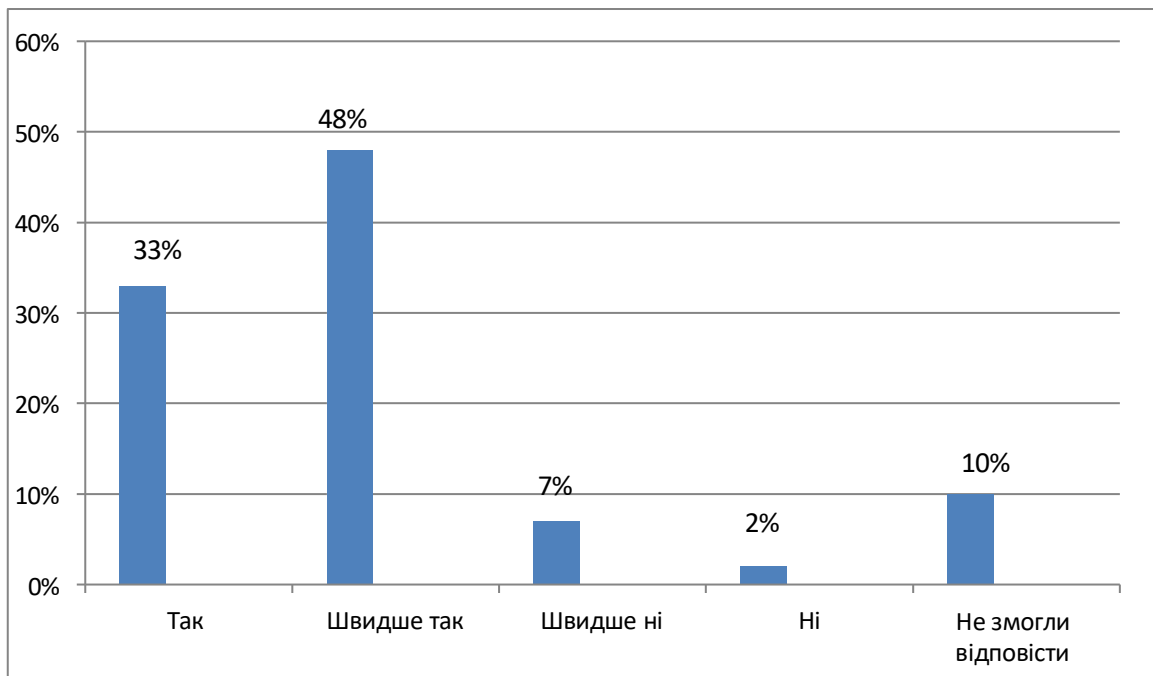
Гістограма 3.1. Результати відповіді на запитання: «Як Ви оцінюєте умови проживання прийомних дітей у сім'ях?».

При відповіді на запитання «Чи задоволені якістю соціального супроводу Вашої родини?» 13% учасників опитування відповіли «Так», «Швидше так, ніж ні» – 42% респондентів, «Швидше ні, ніж так» – 34%, 6% - «Негативно», 5% - «Важко відповісти» (гістограма 3.2.)

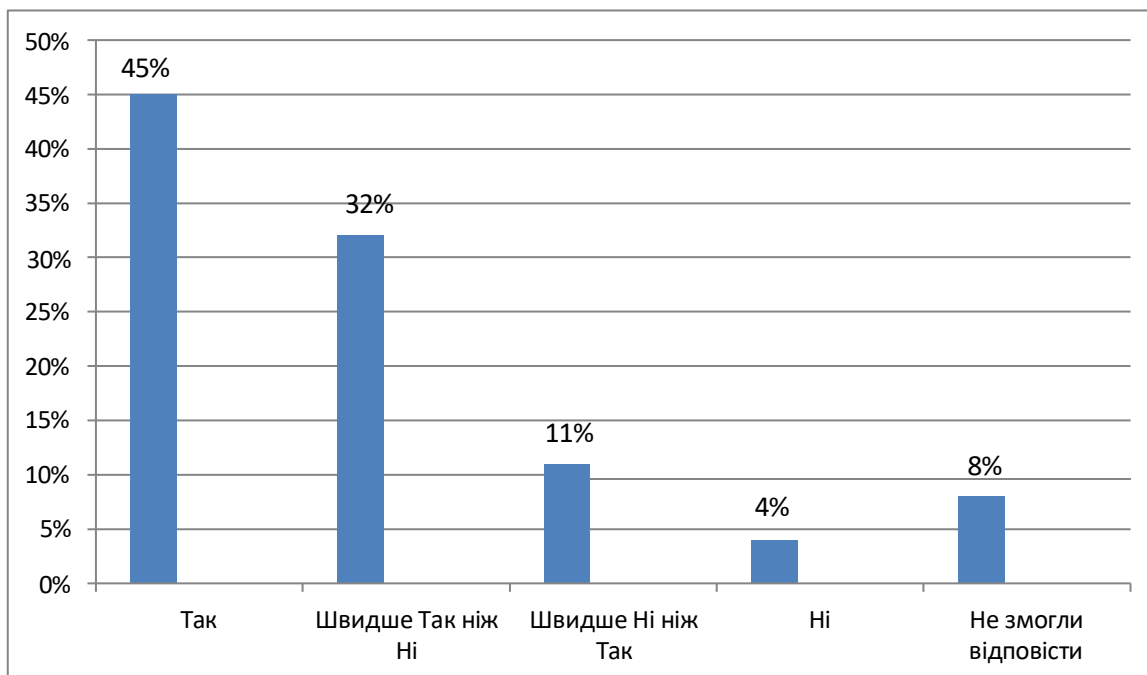
Гістограма 3.2. Результати відповіді на запитання: «Чи задоволені якістю соціального супроводу Вашої родини?»

Загалом, оцінюючи професіоналізм працівників Служби, члени прийомних сімей відповіли на запитання «Чи задоволені професіоналізмом персоналу служби у справах дітей Болградської міської ради при наданні соціальних послуг?» респонденти відповіли наступним чином: так: 33% опитаних відповіли – «Так», 48% – «Швидше так», 7% – «Швидше ні», 2% - відповіли – «Ні», 10% - не змогли відповісти на запитання (гістограма 3.3.)

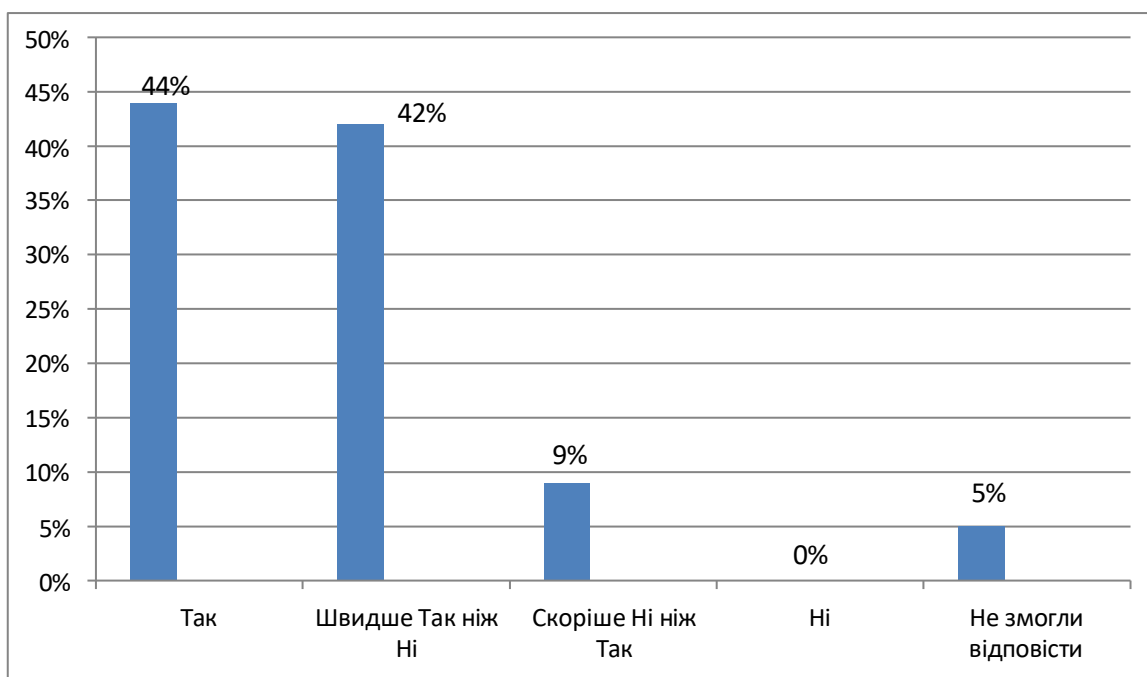
Гістограма 3.3. Результати відповіді на запитання «Чи задоволені професіоналізмом персоналу служби у справах дітей Болградської міської ради при наданні соціальних послуг?»

Результати відповіді на запитання «Чи задовольняє Вас якість соціально-психологічної допомоги, яка надається в «Службі...» відповіді розподілилися наступним чином: варіант «Так» обрали 45 % опитаних, варіант «Швидше так, ніж ні» – 32 %, варіант «Швидше ні, ніж так» – 11 %, варіант «Ні» – 4 % респондентів і 8 % - не змогли відповісти на питання (гістограма 3.4.)

Гістограма 3.4. Результати відповіді на запитання: «Чи задовольняє Вас якість соціально-психологічної допомоги, яка надається в Службі?»

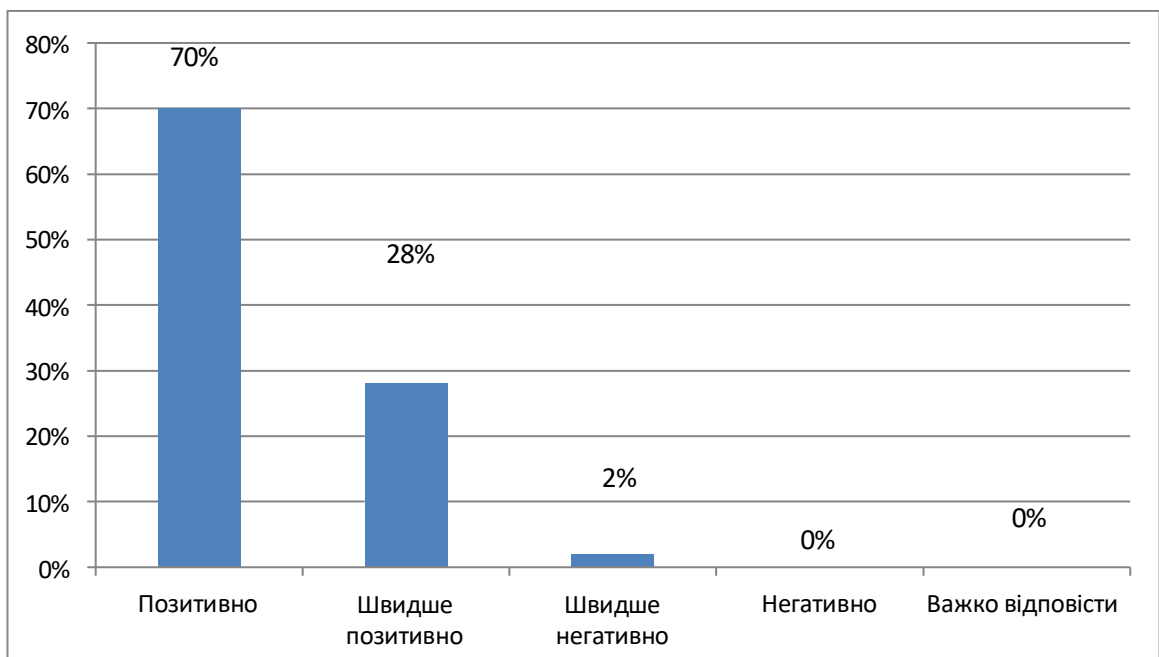
При відповіді на запитання «Чи вважаєте Ви ефективним соціальний супровід прийомних сімей, що реалізується у Службі ...?»: 44% – «Так», 42% – обрали варіант «Швидше так, ніж ні», 9% – «Швидше ні, ніж так», 5% - не змогли відповісти, варіант «Ні» – 0 % (гістограма 3.5.)

Гістограма 3.5. Результати відповіді на запитання: «Чи вважаєте Ви ефективним соціальний супровід прийомних сімей, що реалізується у Службі ...?»

У повторному анкетуванні взяли участь 38 членів сім'ї, 18 фахівців служби у справах дітей Болградської міської ради. Під час проведення дослідження більшість членів прийомних сімей заявили про те, що їхні проблеми заслуговують на особливу увагу. Про це заявляють 90% респондентів.

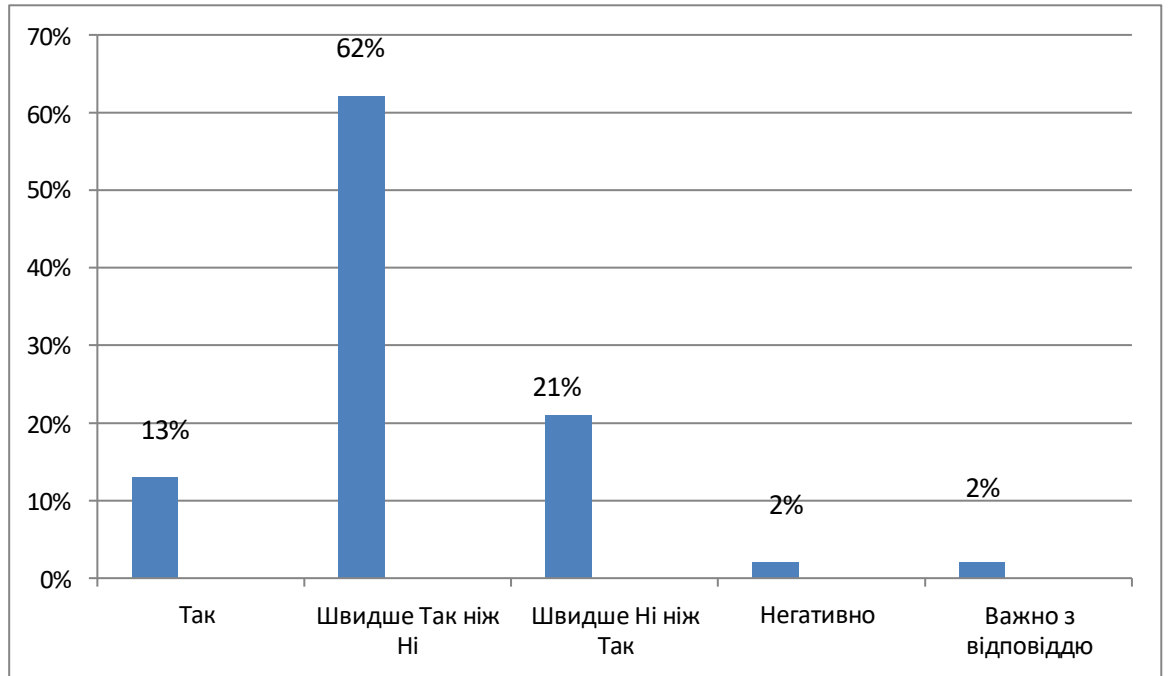
При відповіді на запитання «Як Ви оцінюєте умови проживання прийомних дітей у сім'ях?» 70% опитаних обрали відповідь «Позитивно», 28% – «Швидше позитивно», 2% – «Швидше негативно», 0% – «Негативно», 0% - важко відповісти на поставлене питання (гістограма 3.6.)

Гістограма 3.6. Відповідь на запитання: «Як Ви оцінюєте умови проживання прийомних дітей у сім'ях?»

При відповіді на запитання «Чи задоволені якістю соціального супроводу Вашої родини?» респонденти відповіли наступним чином: «Так» -

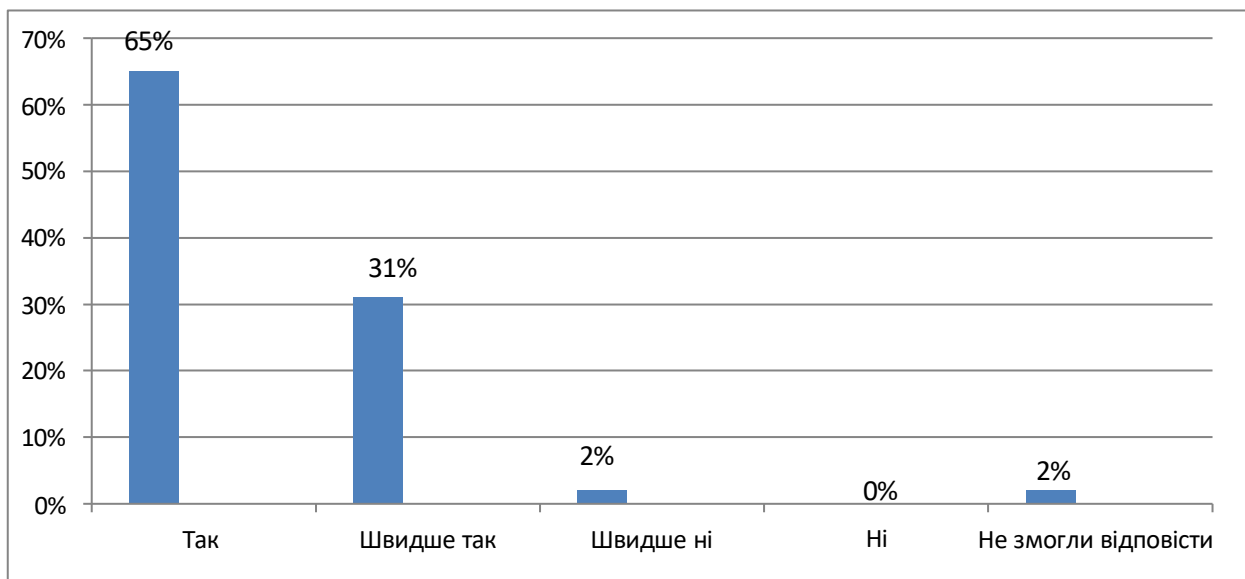
13% учасників опитування, «Швидше так, ніж ні» – 62%, «Швидше ні, ніж так» – 21%, 2% відповіли «Негативно» на задане питання, 2% - «Важко відповісти» (гістограма 3.7.)

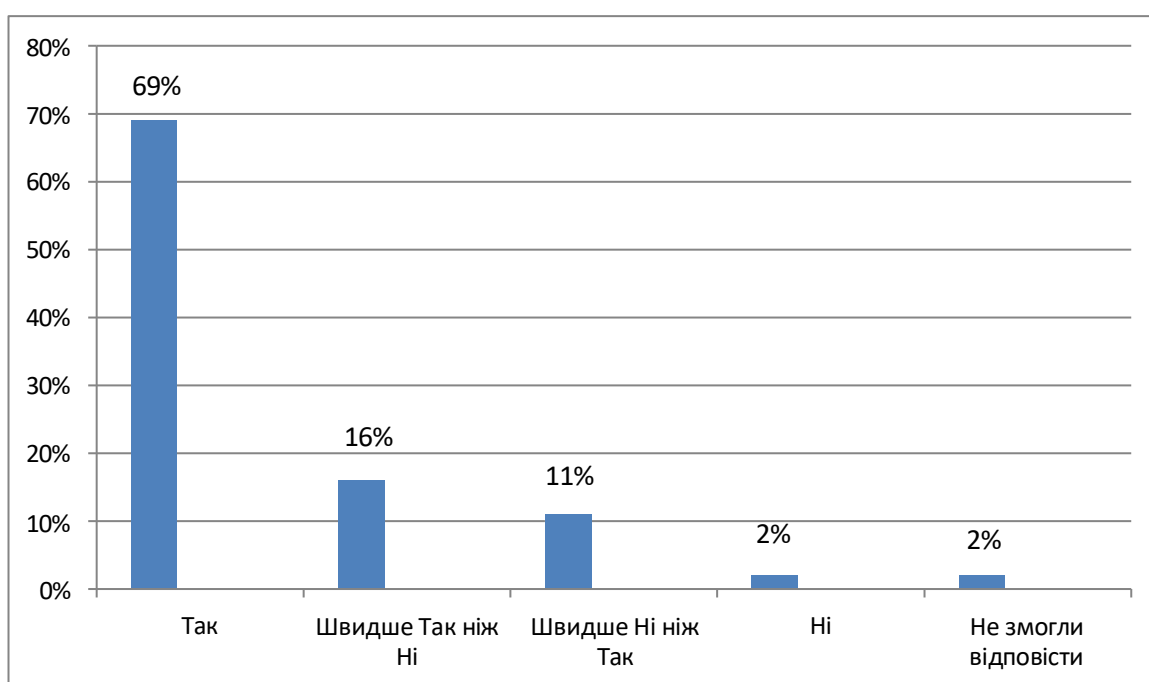
Гістограма 3.7. Результати відповіді на запитання: «Чи задоволені якістю соціального супроводу Вашої родини?»

Оцінюючи професіоналізм працівників Служби, члени прийомних сімей відповіли на запитання «Чи задоволені професіоналізмом персоналу Служби ... при наданні соціальних послуг?»: 65% респондентів відповіли – «Так», 31% – обрали варіант «Швидше так», 2% респондентів – «Швидше ні», 0% – обрали варіант «Ні», 2% опитаних не змогли відповісти на запитання. Дані представлені на гістограмі 3.8.

Результати відповіді на запитання «Чи задовольняє Вас якість соціально-психологічної допомоги, яка надається в Службі?» розподілилися так: варіант «Так» обрали 69 % опитаних, варіант «Швидше так, ніж ні» – 16%, варіант «Швидше ні, ніж так» – 11 %, варіант «ні» – 2 % респондентів і 2 % не змогли відповісти на питання (гістограма 3.9.)

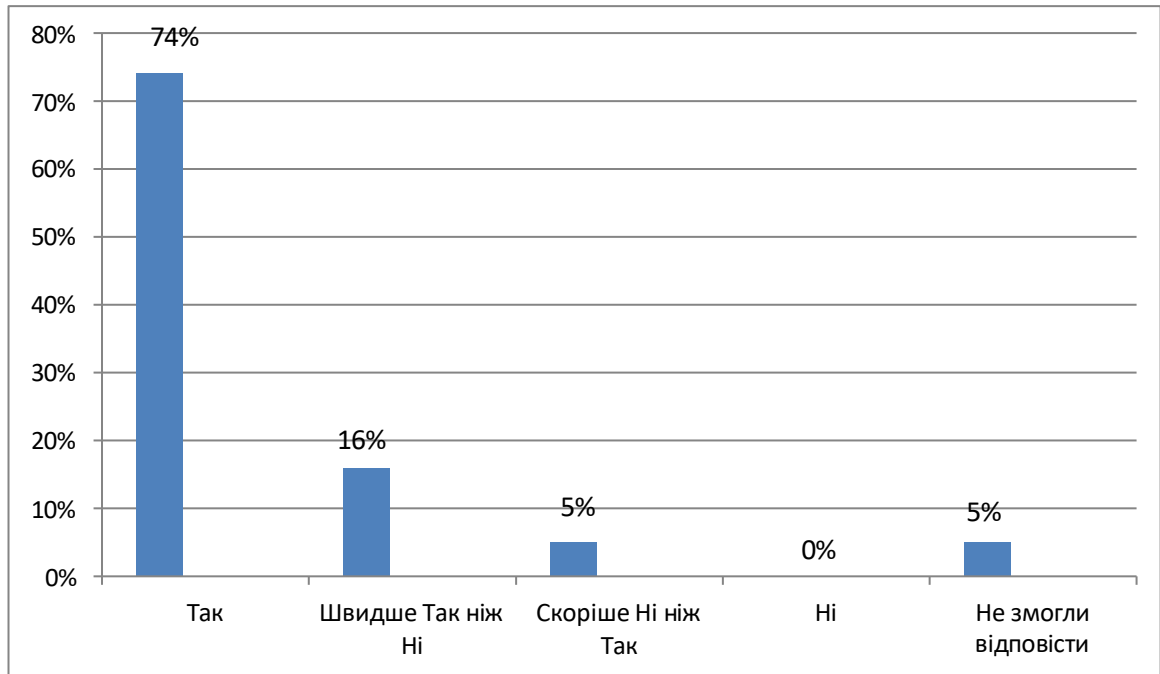
Гістограма 3.8. Результати відповіді на запитання «Чи задоволені професіоналізмом персоналу Служби ... при наданні соціальних послуг?»

Гістограма 3.9. Результати відповіді на запитання: «Чи задовольняє Вас якість соціально-психологічної допомоги, яка надається в Службі?»

При відповіді на запитання «Чи вважаєте Ви ефективним соціальний супровід прийомних сімей, що реалізується у Вашій організації?» відповіді розподілилися наступним чином: 74% відповіли «Так», 16% – обрали варіант

«Швидше так, ніж ні», 5% – «Швидше ні, ніж так», 5% - не змогли відповісти на питання, варіант «Ні» – 0 % (гістограма 3.10.)

Гістограма 3.10. Результати відповіді на запитання: «Чи вважаєте Ви ефективним соціальний супровід прийомних сімей, що реалізується у Вашій організації?».

Проведений експеримент дозволив зробити наступні висновки, які представлені у таблиці (табл. 3.1).

Таким чином, з усього спектра проблем, що виникають при соціальному супроводі прийомної сім'ї, особливо виділяються: матеріальні труднощі; погані житлові умови; соціально-педагогічні проблеми; недостатня підтримка з боку держави; відмова батьків, що заміщають, від взятих на виховання дітей; недостатньо високий престиж прийомної сім'ї; низький рівень психологічної підготовки дитини до нової сім'ї, неефективний контроль за процесом адаптації дітей у прийомній сім'ї, ці показники не змінилися.

Таблиця 3.1.

**Порівняльні дані початкового та прикінцевого результатів
експерименту**

Питання	Початковий етап експерименту					Прикінцевий етап експерименту				
	ПОЗИТИВНО	ШВИДШЕ ПОЗИТИВНО	ШВИДШЕ НЕГАТИВНО	НЕГАТИВНО	ВАЖКО ВІДПОВІСТИ	ПОЗИТИВНО	ШВИДШЕ ПОЗИТИВНО	ШВИДШЕ НЕГАТИВНО	НЕГАТИВНО	ВАЖКО ВІДПОВІСТИ
Як Ви оцінюєте умови проживання прийомних дітей у сім'ях?	56%	34%	8%	0%	2%	70%	28%	2%	0%	0%
Чи задоволені якістю соціального супроводу Вашої родини?	13%	42%	34%	6%	5%	13%	62%	21%	2%	2%
Чи задоволені професіоналізмом персоналу служби у справах дітей Болградської міської ради при наданні соціальних послуг?»	33%	48%	7%	2%	10%	65%	31%	2%	0%	2%
Чи задовольняє Вас якість соціально-психологічної допомоги, яка надається в Службі?	45%	32%	11%	4%	8%	69%	16%	11%	2%	2%
Чи вважаєте Ви ефективним соціальний супровід прийомних сімей, що реалізується у Вашій організації?	44%	42%	9%	0%	5%	74%	16%	5%	0%	5%

Проте покращилися показники оцінки умов проживання прийомних дітей у сім'ях, збільшилася кількість опитаних, які вважають, що діти-сироти, діти, які залишилися без піклування батьків, повинні жити у прийомних батьків, опікунів. Більше сімей стало задоволеними якістю соціального супроводу їх родини, професіоналізмом персоналу ССД Болградської міської

ради при наданні соціальних послуг, якістю соціально-психологічної допомоги, яка надається в Службі, якістю соціально - правових послуг, отримуваних в Службі.

Важливо, що більшість учасників опитування (60 %) вважають, що їх якість життя змінилася на краще в результаті соціального супроводу їхніх сімей та змінилася якість життя членів їх сім'ї у позитивний бік внаслідок здійснення її соціального супроводу. Результати експериментального дослідження показують ефективність запропонованої моделі соціального супроводу прийомних сімей. Саме тому діяльність різних служб, установ та відомств із супроводу прийомних сімей потребує чіткого алгоритму роботи, що передбачає єдине бачення у вирішенні проблеми.

Висновки до III розділу

Отже, для вивчення проблем соціального супроводу прийомних сімей, нами було проведено соціологічне дослідження «Діагностика проблем соціального супроводу прийомної сім'ї щодо впровадження інноваційних підходів» на досвіді роботи служби у справах дітей Болградської міської ради в жовтні-листопаді 2022-2023 р.

Первинна діагностика показала, що є низка проблем, які потребують вирішення, у результаті цього нами було розроблено алгоритм дій та Модель соціального супроводу прийомної сім'ї.

При повторній діагностиці з усього спектра проблем, що виникають при соціальному супроводі прийомної сім'ї, особливо виділяються: матеріальні труднощі; погані житлові умови; соціально-педагогічні проблеми; недостатня підтримка з боку держави; відмова батьків, що заміщають, від взятих на виховання дітей; недостатньо високий престиж прийомної сім'ї; низький рівень психологічної підготовки дитини до нової сім'ї,

неефективний контроль за процесом адаптації дітей у прийомній сім'ї, ці показники не змінилися.

Проте покращилися показники оцінки умов проживання прийомних дітей у сім'ях, збільшилася кількість опитаних, які вважають, що діти-сироти, діти, які залишилися без батьківського піклування, повинні жити у прийомних батьків, опікунів. Більше сімей стало задоволеними якістю соціального супроводу їх родини, професіоналізмом персоналу ССД Болградської міської ради при наданні соціальних послуг, якістю соціально-психологічної допомоги, яка надається в Службі, якістю соціально-правових послуг, отримуваних в Службі.

Важливо, що більшість учасників опитування (60 %) вважають, що їх якість життя змінилася на краще в результаті соціального супроводу їхніх сімей та змінилася якість життя членів їх сім'ї у позитивний бік внаслідок здійснення її соціального супроводу. Результати експериментального дослідження показують ефективність запропонованої моделі соціального супроводу прийомних сімей. Саме тому діяльність різних служб, установ та відомств із супроводу прийомних сімей потребує чіткого алгоритму роботи, що передбачає єдине бачення у вирішенні проблеми.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Аналіз зарубіжного і вітчизняного історичного досвіду соціальної допомоги дітям-сиротам та дітям, які залишилися без піклування батьків, свідчить, що з усіх форм життєустрою таких дітей найбільшу ефективність дає виховання в прийомних сім'ях, оскільки йому притаманні безперервність, тривалість, стійкість, можливість забезпечення індивідуального підходу, безпеки, захищеності дитини, задоволення потреб у більш тісних емоційних відносинах, прихильності, любові, уваги.

Аналіз соціологічної, психолого-педагогічної, юридичної літератури і досліджень дозволяє зробити висновок про те, що вивчення різних аспектів соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей присвячено роботи зарубіжних і вітчизняних авторів. У них підкреслюється роль сім'ї в соціалізації дітей на всіх етапах їх вікового розвитку, розкриваються форми і методи сімейного виховання, що забезпечують їх повноцінне соціальне становлення, успішну адаптацію в системі соціальних відносин, проте залишаються малодослідженими питання соціального супроводу таких сімей, ролі соціального педагога, соціальних служб у даному аспекті та напрямів соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей, зокрема.

Соціально-педагогічний супровід спрямований на вирішення проблем в спілкуванні, що виникають у дітей-сиріт, сприяння в успішному просуванні в навчанні, життєвому і професійному самовизначенні, спонукання до самостійності дитини-сироти в подоланні труднощів.

Допоміжна активність фахівців супроводу орієнтується на конкретну сімейну систему, тобто спирається не на уніфікуючу раціональність рекомендацій, а на роботу з конкретним випадком. При цьому контент супроводу повинен слідувати за процесами, що відбуваються у сімейній групі, а не передувати їм. Технологія супроводу сім'ї методично близька пролонгованій індивідуальній соціальній роботі. Фахівцю із соціальної

роботи за нагодою часто доводиться виступати у ролі координатора послуг різного типу, що здійснюються на основі міжвідомчої взаємодії.

Інноваційна активність фахівців у галузі соціально-педагогічного супроводу прийомних сімей сприяла технологізації його процесів. Серед рекомендованих та реально використовуваних у ході супроводу прийомної сім'ї методів сьогодні ми виявляємо не тільки традиційні зустрічі та консультації для приймалень батьків, у тому числі, з використанням електронних засобів зв'язку, а також майстер-класи, соціально-терапевтичні сесії з виробленням нових правил сімейних відносин, різноманітну клубну роботу з прийомними батьками та дітьми, організацію соціальними службами роздільного відпочинку дітей та батьків у ситуації «перегріву» відносин та дозрівання внутрішнього конфлікту тощо. Ускладнення технологічного компонента свідчить на користь того, що не тільки заміщає батьківство, а й супровід прийомної сім'ї – особливий вид професійної діяльності. Профільні види супроводу відрізняються один від одного дисциплінарною приналежністю експертного знання та власним набором використовуваних методик.

При здійсненні соціально-педагогічного супроводу дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, необхідно враховувати наступне: наставник в своїй роботі повинен спиратися на попередній досвід вихованця, тобто враховувати в роботі ті події, які відбулися з дитиною до зустрічі з педагогом; взаємодія супроводжуючого і супроводжуваного є для дитини-сироти певною подією і може викликати у неї як позитивні, так і негативні емоції; будь-яка дія наставника повинно стати подією для вихованця, інакше поставлена педагогічна задача не буде вирішена.

Сукупність соціально-педагогічних життєвих ситуацій дає можливість класифікувати їх за різними підставами: соціально-вікові особливості людини, тривалість її знаходження в проблемній ситуації, циклічність повторення ситуації, динаміка розвитку ситуації, тобто тимчасової критерій;

просторовий критерій, обумовлений наявністю у кожної людини конкретного життєвого простору, зміни або порушення якого тягнуть за собою зміни характеру взаємодії індивіда і соціального середовища; функціональні складові, притаманні в функціях соціально-педагогічної супроводу і підтримки людини у важких життєвих обставинах; соціальні складові, тобто соціальна значимість виклику або будь-якої загрози для людини в проблемній ситуації; причинна обумовленість, тобто мова йде про необхідність діагностувати причини виникнення конкретної проблемної ситуації.

Таким чином, напрями соціально-педагогічного супроводу розглядаються нами як сукупність взаємопов'язаних частин, що включають соціально-педагогічний, психолого-педагогічний, психологічний, соціально-правовий, соціальний і комплексний напрями. Як правило, соціально-педагогічний супровід не передбачає прямі методи впливу на об'єкти супроводу. З огляду на вищевикладене, соціально-педагогічний супровід передбачає включення дітей-сиріт в реальні життєві ситуації, що вимагають мобілізації їх особистісних ресурсів, вольового зусилля для вирішення життєвих труднощів.

Варто відзначити, що сьогодні в нашій країні збільшилась тенденція щодо відкриття прийомних сімей. Водночас нерідкі випадки, коли прийомні батьки через проблеми, що виникли, відмовляються від дитини, що призводить до такого негативного явища, як вторинне сирітство. Незалежно від віку дорослих, характер труднощів типовий для всіх категорій прийомних батьків: незнання особливостей розвитку дітей, які мають негативний досвід перебування в біологічній сім'ї та згодом, що виховуються в державній установі; неготовність дорослих до труднощів і змін у сім'ї, що виникають із появою у ній нового члена; нерозуміння завдань та цілей виховної роботи, яка є основною у справі адаптації депривованих дітей в умовах прийомної

сім'ї, що заміщає, неволодіння методикою корекційної роботи з такими дітьми.

Отже, ПС для того, щоб реалізувати запропоновані суспільством функції повноцінно, потребують допомоги та підтримки. Соціальний супровід прийомної сім'ї має бути спрямований на вирішення повсякденних проблем, зміцнення та розвиток позитивних сімейних відносин, відновлення внутрішніх ресурсів, стабілізацію досягнутих позитивних ресурсів у соціально-психолого-педагогічному становищі та орієнтації на реалізацію соціалізованого потенціалу.

Вивчення вітчизняного досвіду соціального супроводу прийомної сім'ї здійснювалося на базі ССД Болградської міської ради, результати проведеного соціологічного дослідження послужили основою для розробки моделі соціального супроводу прийомної сім'ї.

Показниками ефективності соціального супроводу прийомної сім'ї, при реалізації моделі є: зниження частки ПС, що перебувають на кризовому супроводі; збільшення частки прийомних сімей, які звернулися із заявою про надання державної послуги, з якими було укладено договори про супроводження сім'ї; зниження частки прийомних сімей, з якими було розірвано договори про супровід сім'ї у зв'язку з поверненням дитини (дітей) з сім'ї з ініціативи громадян чи органу опіки та піклування; збільшення частки прийомних сімей, яким було надано супровід, задоволених умовами та якістю його надання; збільшення частки прийомних сімей, охоплених усіма формами супроводу; підвищення ресурсності сім'ї за рахунок професійної допомоги та підтримки спеціалістів; організовано взаємодію в рамках супроводу прийомних сімей між органами опіки та піклування та спеціалістами установ та відомств; використання сучасних форм, методів і технологій роботи, що надають позитивний вплив на динаміку розвитку дітей у сім'ях, що заміщають, соціальну адаптацію, рівень психологічного комфорту дітей у прийомних сім'ях; своєчасно виявляються прийомні сім'ї,

які мають проблеми та потреби у професійній допомозі, також своєчасно визначаються завдання супроводу.

При повторній діагностиці з усього спектра проблем, що виникають при соціальному супроводі прийомної сім'ї, особливо виділяються: матеріальні труднощі; погані житлові умови; соціально-педагогічні проблеми; недостатня підтримка з боку держави; відмова батьків, що заміщають, від взятих на виховання дітей; недостатньо високий престиж прийомної сім'ї; низький рівень психологічної підготовки дитини до нової сім'ї, неефективний контроль за процесом адаптації дітей у прийомній сім'ї, ці показники не змінилися.

Проте покращилися показники оцінки умов проживання прийомних дітей у сім'ях, збільшилася кількість опитаних, які вважають, що діти-сироти, діти, які залишилися без піклування батьків, повинні жити у прийомних батьків, опікунів. Більше сімей стало задоволеними якістю соціального супроводу їх родини, професіоналізмом персоналу ССД Болградської міської ради при наданні соціальних послуг, якістю соціально-психологічної допомоги, яка надається в Службі, якістю соціально-правових послуг, отримуваних в Службі. Важливо, що більшість учасників опитування (60 %) вважають, що їх якість життя змінилася на краще в результаті соціального супроводу їхніх сімей та змінилася якість життя членів їх сім'ї у позитивний бік внаслідок здійснення її соціального супроводу. Результати експериментального дослідження показують ефективність запропонованої моделі соціального супроводу прийомних сімей, що і підтверджує гіпотезу нашого дослідження. Саме тому діяльність різних служб, установ та відомств із супроводу прийомних сімей потребує чіткого алгоритму роботи, що передбачає єдине бачення у вирішенні проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

- Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) (2011) : навч. посіб. / [А.Й.Капська, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола та ін.] ; ред. І. Зверєва, Г. Лактіонова; за ред. А.Й. Капської; Християн. дит. фонд; Київ. нац. пед. ун-т ім.М.Драгоманова. К. : Науковий світ, 129 с.
- Андрущенко, В. П. 2012. Соціальна робота : [навч. посіб.] / В.П.Андрущенко, В.П.Бех, М. П. Лукашевич, І. І. Мигович, І. М. Пінчук; Інститут вищої освіти АПН України; Державний центр соціальних служб для молоді К. : УДЦССМ
- Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи, 2011. / за ред. А.Й.Капської. Київ: Основа.
- Антонова, В. Л. 2017. Соціальна робота з різними категоріями населення: навч. допомога. Київ: Основа.
- Безгін, М.М. 2012. Вікова фізіологія: (Фізіологія розвитку): навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Полтава: Видавничий центр ПНПУ.
- Безик, М. 2012. Соціальна робота з дітьми-сиротами. Тернопіль: Богдан.
- Белюк, А.С. 2018. Основи вікової педагогіки: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Дрогобич: «Коло».
- Береза, О. 2005. Особливості соціальної роботи з дітьми, позбавленими батьківського піклування. Луганськ: ЛНУ.
- Березін, Ф. В. 2008. Психічна та психофізична адаптація людини. Львів: Наука.
- Бернс, Р. 2016. Розвиток Я-концепції та виховання. Київ: Педагогіка.
- Бех, В. Л. 2002. Цілісність соціальної роботи: методологічні, теоретичні та праксеологічні аспекти. *Соціальна робота в Україні на початку XXI*

- століття: проблеми теорії і практики: матеріали доп. на Міжнар. наук-практ. конф. 29-31 жовтня. Київ, С. 29-47.*
- Бовть, О. В. 2009. Соціально-психологічні причини агресивної поведінки школярів. *Рідна школа. №2. С. 17-20.*
- Бойко, А. М., 2015. Соціальна робота з клієнтами із залежністю від алкоголю та наркотиків : метод, рек. з навч. курсу для магістеріуму. Київ; Ужгород.
- Бочелюк, В. Р. 2012. Соціально-педагогічна концепція соціальної роботи: проблеми, перспективи. *Соціальна робота. Вип. 6. С. 11-18.*
- Бурая, Н. П. 2006. Соціальна робота : навч. посіб. Х. : Ун-т внутр. справ.
- Бурлачук Л. Ф., Савченко Є. Л., 2015. Психодіагностика (психодіагностичний інструментарій для використання у соціальних службах). Київ : А.Л.Д.
- Вайнола, Р.Х., 2002. Особливості соціально-педагогічної роботи в умовах вуличного простору. *Соціальна робота в Україні на початку XXI ст.: проблеми теорії і практики: Матеріали доповідей на Міжнародній науково-практичній конференції 29-31 жовт.. Частина II. Київ. С.63-70.*
- Виготський, Л.С. 2004. Питання дитячої психології (переклад). Київ.
- Виник, Н.І. 2003. Психологічна готовність дитини до навчання у школі. Київ.
- Галадюк, І. 2010. Соціальна робота в умовах селищної громади. Луцьк: Брама.
- Галаган, М. А. 2006. Методика та технологія роботи соціального педагога. Київ : Педагогіка.
- Гузман, О. А. 2006. Соціальна робота в органах внутрішніх справ: соціологічний аналіз: автореф. дис канд. соціол. наук: 22.00.04 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків.
- Данік, Н. С. 2011. Теорія та методика (технологія) соціальної роботи. Луцьк.
- Дубровська, І. В. 2003. Вікова та педагогічна психологія. Київ.
- Енциклопедія для фахівців соціальної сфери, 2012. / За заг. ред. І.Д. Звереві. Київ, Сімферополь: Універсам.

- Жуков, В. 2011. Соціальна політика: світові тенденції та моделі, застосування в Україні. *Соціальна політика та менеджмент у соціальній роботі* / За заг. ред. І. Зверєвої та Г. Лактіонової. Київ: Наук, світ.
- Забродський, М. М. 2002. Вікова психологія. Київ.
- Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування»
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text>
- Занюк, С. 2007. Психологія мотивації та емоцій. Луцьк.
- Зверєва, І. Д. 1998. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика : монографія. Київ : Правда Ярославичів.
- Інновації у соціальних службах, 2002.: навч.-метод, посіб. Київ : Пульсари.
- Капська, А. 2001. Соціальна робота : деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навч. посіб. Київ : УДЦССМ.
- Козаков, В. А. 2000. Психологія діяльності та навчальний менеджмент. Київ : КНЕУ.
- Козубовська, В., Товканець, Г. 2008. Соціальна профілактика девіантної поведінки: корекція відхилень у поведінці важковиховуваних дітей в процесі професійного педагогічного спілкування. Ужгород : Патент.
- Корольчук, М. С. 2009. Основи психології : опорні конспекти, схеми, методики. Київ : НікаЦентр.
- Корольчук, М. С. 2018. Психодіагностика. Київ : Ельга, Ніка-Центр.
- Крайг, Г. 2000. Психологія розвитку. Київ: Основа.
- Кравченко, Р., Кабаченко, Н., Васильченко, О. 2011. Розвиток недержавних організацій соціальної сфери. *Соціальна робота в Україні : перші кроки*. Київ : Академія.
- Кузняк, П. С. 1991. Адаптація як функція розвитку особистості. Тернопіль: Вид-во ТНПУ.

- Мажник, Н. А. 2003. Психологія і педагогіка : навч. посіб. [Текст]. Харків : ІНЖЕК.
- Мінчук, Д. 2008. Соціальна психологія. Київ.
- Мигович, І. І. 2007. Соціальна робота (вступ до спеціальності). Ужгород. Основи соціальної роботи, 2002: підручник / [відп. ред. П. Д. Павлюк]. Київ: Основа.
- Попович, Г. М., 2000. Соціальна робота в Україні і за рубежом : навч.-метод, посіб. / Г. М. Попович. Ужгород: МПП «Гражда».
- Практична соціальна робота, 1996. [ред. П. Картер]. Київ : Асоціація психіатрів України.
- Причини інституалізації і майбутнє молодих людей, які залишають заклади державної опіки, 2015 : темат. дослідж. Київ.
- Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002>
- Про затвердження Положення про прийомну сім'ю. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002>
- Профілактика і терапія засобами мистецтва, 1996. наук.-метод. посіб. / [за заг. ред. О. І. Пилипенка]. Київ : А.Л.Д.
- Психологія URL : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/_Index.php
- Робер, М., Тільман, Ф. 2008. Психологія індивіда та групи. Київ.
- Рибак, Н. А. 2000. Соціальна робота та соціальна освіта: умови збереження та розвитку життєвих сил людини. Луцьк.
- Рубінштейн, З. Л. 2001. Основи загальної психології (переклад). Київ : Основа.
- Сімейний Кодекс України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>
- Соціальна робота, 2001. / В. П. Андрущенко, В. П. Бех, М.П. Лукашевич, І.І. Мигович, І.М. Пінчук; Ін-т вищої освіти АПН України; Держ. центр соц. служб для молоді. Київ: УДЦССМ, Кн. 1: Актуальні проблеми теорії і практики соціальної роботи на межі тисячоліть.

- Соціальна робота з різними категоріями клієнтів, 2003: наук.-навч.-метод. посіб. для студ., магістрантів, асп. та спец. у галузі соц. роботи, соц. педагогіки / [Авт.-уклад. С. Я. Харченко]; Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ : Альма-матер.
- Соціальна робота в Україні, 2003. [за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової]. Київ: Наук. світ.
- Соціальна робота в Україні, 2003: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, О. І. Янкович, З. П. Бондаренко, Т. Л. Лях. Київ : Наук. світ.
- Соціальна робота : словник соціального працівника, 1998. [під ред. В. Лучук]. Луцьк.
- Соціальні служби – родині : розвиток нових підходів в Україні, 2002. [за ред. І.М. Григи, Т.В. Семигіної]. Київ.
- Соціальна робота, 2014: Технологічний аспект: навч. посіб. / А.Й. Капська, О. В. Безпалько, Р. Х. Вайнола, О. В. Вакуленко, О. Г. Карпенко; Держ. центр соц. служб для молоді М-ва України у справах сім'ї, дітей та молоді; Ін-т соц. роботи та управління Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Київ: ДЦССМ.
- JonEisenson, J. JefferyAuer, John V. Irwin, 2013. The Psychology of Communication. New York, Publisher : Appleton-Century-Crofts.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

Учаснику дослідження!

Для виконання магістерської роботи ми проводимо соціологічне дослідження на тему «Діагностики проблем соціального супроводу прийомної сім'ї». Просимо Вас відповісти на запитання запропонованої анкети. Для цього слід уважно прочитати питання та варіанти відповідей, підкреслити чи обвести номери варіантів, з якими Ви згодні. При необхідності допишіть відповідь самі на відведеному для цього місця. Анкета є анонімною.

1. Чи вважаєте Ви, що в даний час проблеми прийомних сімей заслуговують на особливу увагу?

- 1 Так
- 2 Ні
- 3 Важко відповісти

2. Як Ви оцінюєте умови проживання дітей-сиріт у прийомних сім'ях?

- 1 Позитивно
- 2 Швидше позитивно
- 3 Швидше негативно
- 4 Негативно
- 5 Важко відповісти

3. Як Ви вважаєте, де мають жити діти-сироти?

- 1 У дитячих будинках, притулках, інтернатах.
- 2 У прийомних батьків, опікунів
- 3 У родичів
- 4 Важко відповісти

4. Чи задоволені Ви якістю соціального супроводу Вашої сім'ї?

- 1 Так
- 2 Швидше так, ніж ні
- 3 Швидше ні, ніж так
- 4 Ні
- 5 Важко відповісти

5. Чи задоволені Ви професіоналізмом персоналу (соціальних працівників) при наданні соціальних послуг?

- 1 Так
- 2 Швидше так, ніж ні
- 3 Швидше ні, ніж так
- 4 Ні
- 5 Важко відповісти

6. Які труднощі, на Вашу думку, виникають у прийомних сім'ях?

- 1 Матеріальні проблеми
- 2 Соціально-педагогічні проблеми

3 Погані житлові умови

4 Недостатня підтримка з боку держави

5 Важко відповісти

7. Як Ви оцінюєте якість виховання та навчання дітей – сиріт у Вашій сім'ї?

Так Ні Важко відповісти

Сім'я – є сім'я, прийомна дитина – це вже своя дитина, як рідна.

1 2 3

У прийомних сім'ях моральний рівень вищий, ніж у дитячих установах

1 2 3

Якщо дитину беруть у прийомну сім'ю, значить, батьки хочуть їй дати щось гарне

1 2 3

Приймальні батьки, беручи дитину на виховання, зобов'язані надати йому якісне виховання та навчання.

1 2 3

8. Чи задовольняє Вас якість соціально-психологічної допомоги, що надається в Службою за місцем Вашого проживання?

1 Так

2 Швидше так, ніж ні

3 Швидше ні, ніж так

4 Ні

5 Важко відповісти

9. Чи задовольняє Вас якість соціально-правових послуг, що надаються в Службою за місцем Вашого проживання?

1 Так

2 Швидше так, ніж ні

3 Швидше ні, ніж так

4 Ні

5 Важко відповісти

10. Чи змінилася якість життя членів Вашої родини в позитивний бік внаслідок здійснення її соціального супроводу?

1 Так

2 Швидше так, ніж ні

3 Швидше ні, ніж так

4 Ні

5 Важко відповісти

Насамкінець просимо Вас повідомити деякі відомості про себе.

11. Ваша стать:

1 Чоловіча 2 Жіноча

12. Ваш вік: _____

Дякуємо Вам за участь у дослідженні!

Додаток Б

**АНКЕТА ЕКСПЕРТУ
Учаснику дослідження!**

Для виконання магістерської роботи ми проводимо соціологічне дослідження на тему «Діагностики проблем соціального супроводу прийомної сім'ї». Просимо Вас відповісти на запитання запропонованої анкети. Для цього слід уважно прочитати питання та варіанти відповідей, підкреслити чи обвести номери варіантів, з якими Ви згодні. При необхідності допишіть відповідь самі на відведеному для цього місця. При необхідності допишіть відповідь самі на відведеному для цього місця. Анкета є анонімною.

1. Чи вважаєте Ви, що в даний час проблеми прийомних сімей заслуговують на особливу увагу?

- 1 Так
- 2 Ні
- 3 Важко відповісти

2. Як Ви оцінюєте умови проживання дітей-сиріту прийомних сім'ях?

- 1 Позитивно
- 2 Швидше позитивно
- 3 Швидше негативно
- 4 Негативно
- 5 Важко відповісти

3. Чи вважаєте Ви ефективним соціальний супровід прийомних сімей, що реалізується у Вашій організації?

- 1 Так
- 2 Швидше так, ніж ні
- 3 Швидше ні, ніж так
- 4 Ні
- 5 Важко відповісти

4. Чи задоволені Ваші клієнти якістю соціального супроводу прийомних сімей?

- 1 Так
- 2 Швидше так, ніж ні
- 3 Швидше ні, ніж так
- 4 Ні
- 5 Важко відповісти

5. На Вашу думку, чи необхідна системна оцінка потреб соціальногосупроводу прийомних сімей?

- 1 Так
- 2 Швидше так, ніж ні
- 3 Швидше ні, ніж так
- 4 Ні
- 5 Важко відповісти

6. Які труднощі найбільше лякають потенційні сім'ї?

- 1 Особисті матеріальні труднощі
- 2 Відповідальність за долю дитини
- 3 Житлові проблеми
- 4 Економічна нестабільність держави
- 5 Погана спадковість дитини
- 6 Нестача педагогічних знань та досвіду
- 7 Боязнь не впоратися з роллю батьків
- 8 Нестача правових знань

7. Які труднощі, на Вашу думку, виникають у прийомній сім'ї?

- 1 Матеріальні проблеми
- 2 Соціально-педагогічні проблеми
- 3 Погані житлові умови
- 4 Недостатня підтримка з боку держави
- 5 Важко відповісти

8. Чи змінилася якість життя членів прийомної сім'ї на позитивну сторону внаслідок здійснення нею соціального супроводу?

- 1 Так
- 2 Швидше так, ніж ні
- 3 Швидше ні, ніж так

Додаток В

Модель створення та соціального супроводження прийомної сім'ї

Розроблена Н.М.Комаровою та І.В.Пешою на підставі аналізу результатів соціального експерименту із запровадження інноваційних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Додаток Г

Алгоритм діяльності фахівців зі стабільного супроводу

1. Первинна зустріч або з усією сім'єю загалом, або із законним представником прийомної дитини.

1.1. Підписання заяви.

1.2. Збір документів для визнання сім'ї, яка потребує соціального обслуговування.

1.3. Визнання сім'ї, яка потребує соціального обслуговування. Розробка та затвердження індивідуальної програми реабілітації.

2. Виїзд представників служби у справах дітей Болградської міської ради до прийомної сім'ї з метою оцінки функціонального стану сім'ї (1-й етап діагностики).

Використання методики «Технологічна карта оцінки функціонального стану сім'ї».

Термін проведення – відповідно до планових виходів у сім'ю.

3. Опрацювання результатів діагностики. Визначення категорії сім'ї.

Формування банку даних сімей, залежно від виявленої категорії сім'ї.

Термін обробки діагностичного інструментарію – 1 тиждень.

4. Передача виявленої за допомогою Технологічної карти інформації про сім'ї у категоріях «жовті» та «червоні» в інші організації та установи, що беруть участь у соціальному обслуговуванні.

Термін передачі – 1 тиждень.

5. Формування переліку сімей, які потребують поглибленого діагностичного обстеження (2-й етап діагностики), на підставі переданих даних служби у справах дітей Болградської міської ради.

Термін – 2 дні.

6. Призначення відповідального фахівця із взаємодії із сім'єю (соціальний педагог, фахівець із соціальної роботи, психолог), виконує функції тьютера.

7. Підписання угоди (договору) законного представника дитини про її згоду на отримання послуг із супроводу.

8. Вихід фахівців (соціального педагога, психолога, спеціаліста із соціальної роботи) до прийомної сім'ї з метою поглибленого діагностичного обстеження (2-й етап діагностики):

– прийомних батьків (застосовується дві методики для кожного прийомного батька на вибір спеціаліста);

- прийомну дитину (застосовується дві методики на вибір спеціаліста залежно від віку дитини).

Термін проведення – 1 тиждень.

9. Опрацювання результатів поглибленого діагностичного обстеження. Оцінка необхідності кризового супроводу сім'ї. Запис виявленої інформації про сім'ю в особисту справу сім'ї.

Термін обробки діагностичного інструментарію – не більше 2 тижнів.

10. Складання звіту за результатами поглибленого діагностичного обстеження.

11. Переведення сім'ї на кризовий рівень супроводу у разі необхідності кризового супроводу сім'ї.

Термін переведення сім'ї на кризовий супровід – не більше 1 тижня.

12. Оновлення відомостей про категорію сім'ї у банку даних сімей на підставі звіту організації соціального обслуговування за результатами поглибленого діагностичного обстеження.

Термін оновлення – протягом 3 днів.

13. Реалізація заходів індивідуальної програми. Термін – завжди протягом усієї роботи з випадком.

14. Включення прийомної сім'ї до групи Клубу прийомних сімей.

Термін – завжди протягом усієї роботи з випадком.

15. Моніторинг та оцінка ефективності супроводу сім'ї. При необхідності коригування індивідуальної програми супроводу сім'ї.

Термін – 2 рази на рік.

16. Документування ходу супроводу та складання звіту (укладання) за результатами реалізації індивідуальної програми.

Термін – 1 раз на рік.

Додаток Д**Витяг з Закону України «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу»****Перелік соціальних послуг**

1. Соціально-медичні послуги: сприяння в наданні безкоштовної медичної допомоги в обсязі, що визначається відповідно до законодавства; систематичне спостереження за одержувачами соціальних послуг виявлення відхилень може їх здоров'я; сприяння у госпіталізації одержувачів соціальних послуг, а також сприяння у їхньому напрямку за медичними показаннями на санаторно-курортне лікування; консультування з соціально-медичних питань (підтримання та збереження здоров'я одержувачів соціальних послуг, проведення оздоровчих заходів, спостереження за одержувачами соціальних послуг виявлення відхилень у стані їх здоров'я).

2. Соціально-психологічні послуги: психодіагностика та обстеження особистості (виявлення та аналіз психічного стану та індивідуальних особливостей особистості одержувача соціальних послуг, що впливають на відхилення поведінки та взаємовідносин з оточуючими людьми, для складання прогнозу та розробки рекомендацій щодо психологічної корекції особистості одержувача соціальних послуг); психологічна корекція (активний психологічний вплив, спрямований на подолання або ослаблення відхилень у розвитку, емоційному стані та поведінці одержувача соціальних послуг, для забезпечення відповідності цих відхилень віковим нормативам, вимогам соціального середовища та інтересам одержувача соціальних послуг); соціально-психологічне консультування, зокрема з питань внутрішньосімейних відносин; психологічна допомога та підтримка, у тому числі громадянам, які здійснюють догляд вдома за тяжкохворими одержувачами соціальних послуг; соціально-психологічний патронаж.

3. Соціально-педагогічні послуги: організація дозвілля; соціально-педагогічна корекція, включаючи діагностику та консультування.

4. Соціально-трудова послуги: надання допомоги у працевлаштуванні.

5. Соціально-правові послуги: надання допомоги в оформленні та поновленні документів одержувачів соціальних послуг; сприяння здійсненню по відношенню до громадян заходів соціальної підтримки, встановлених законодавством; надання допомоги у наданні соціальних виплат; консультування з питань, які пов'язані із правом громадян на соціальне обслуговування у державних та недержавних системах соціальних служб та захист своїх інтересів.

6. Термінові соціальні послуги: проведення опитування та первинної соціальної діагностики громадян для оцінки їхнього реального становища; надання допомоги у підготовці документів, що направляються до різних інстанцій з конкретних проблем одержувачів соціальних послуг; сприяння в отриманні юридичної допомоги з метою захисту прав та законних інтересів одержувачів соціальних послуг; сприяння в отриманні екстреної психологічної допомоги із залученням до цієї роботи психологів та священнослужителів, у тому числі надання психологічної допомоги анонімно з використанням телефону довіри.

Функцій щодо прийомної сім'ї

- діагностичної, яка передбачає вивчення особливостей прийомної сім'ї, виявлення її потенціалів;
- охоронно-захисної, яка включає правову підтримку сім'ї, забезпечення її соціальних гарантій, створення умов для її прав і свобод;
- організаційно-комунікативної, яка має на увазі організацію спілкування, спільного дозвілля, ініціювання спільної діяльності, творчості;
- соціально-психолого-педагогічної, яка передбачає психолого-педагогічну освіту членів сім'ї, надання їм невідкладної психологічної допомоги, профілактична підтримка та патронаж;

- прогностичної, яка передбачає моделювання ситуацій та розробку певних програм адресної допомоги прийомній сім'ї в цілому та прийомній дитині окремо;

- координаційна робота включає встановлення та підтримку зв'язків, об'єднання зусиль між департаментами допомоги сім'ї та дитинству, соціальної допомоги населенню, органами опіки та піклування, службами супроводу прийомних сімей, відділами органів внутрішніх справ, соціальними педагогами освітніх установ, реабілітаційними центрами та службами.